

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

**Географічний факультет
Кафедра економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія**

Завідувач кафедри

_____ доц. Гудзеляк І. І.

«_____» _____ 2023 р.

**РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПАРКУ «СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ»
ЯК ОБ'ЄКТ ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА**

Магістерська робота

Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
Спеціальність 014.07 Середня освіта (Географія)

**Виконав: студ. ГРОМ-21с
Плювак В. Р.**

(підпис)

**Науковий керівник:
доц. Влах М. Р.**

(підпис)

**Рецензент:
доц. Блажко Н. Б.**

(підпис)

Львів–2023

АНОТАЦІЯ

Плювак В. Р. **Рекреаційно-туристичні ресурси національного парку «Сколівські Бескиди» як об'єкт шкільного краєзнавства.** Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Географія)». Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2023. 83 с.

Розкрито географічні, екологічні, туристичні та освітні аспекти функціонування і розвитку парку, а також вплив екскурсій та краєзнавчої роботи на формування географічних знань та екологічної свідомості учнів. Розроблено навчально-пізнавальну екскурсію. Продемонстровано важливість взаємодії природного парку та шкіл для стимулювання навчання та розвитку учнів.

Ключові слова: рекреаційно-туристичні ресурси, національний парк "Сколівські Бескиди", екскурсії, еколого-освітня діяльність.

ANNOTATION

Plyuvak V.R. **Recreational and Tourist Resources of the Skole Beskydy National Park as an Object of School Local History.** Manuscript.

Qualification work for the educational degree "Master" in the educational and professional programme "Secondary Education (Geography)". Ivan Franko National University of Lviv. Lviv, 2023. 83.

The geographical, ecological, tourist and educational aspects of the park, as well as the impact of excursion and local history work on the formation of geographical knowledge and environmental awareness of students are revealed. An educational excursion has been developed. The importance of interaction between the nature park and schools for stimulating learning and development of students has been demonstrated.

Keywords: recreational and tourist resources, Skole Beskydy National Park, excursions, environmental and educational activities.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ	6
1.1. Поняттєво-термінна система “рекреація”, “туризм”.....	6
1.2. Еволюція змісту понять "рекреація" та "туризм" за навчальною програмою шкільної географії.....	11
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ “СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ”	14
2.1. Географічне положення та територіальна структура національного природного парку “Сколівські Бескиди”.....	14
2.2. Геологічна характеристика національного природного парку “Сколівські Бескиди” та прилеглих територій.....	16
2.3. Гідрологічні ресурси національного природного парку “Сколівські Бескиди”.....	25
2.4. Клімат національного природного парку “Сколівські Бескиди”.....	28
2.5. Рослинний та тваринний світ національного природного парку “Сколівські Бескиди”.....	41
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ “СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ” У ШКІЛЬНОМУ КРАЄЗНАВСТВІ	45
3.1. Еколого-освітня діяльність національного природного парку “Сколівські Бескиди”.....	45
3.2. Досвід туристично-краєзнавчої роботи у середній школі та розробка шкільних проєктів.....	50
3.3. Застосування краєзнавчого матеріалу на прикладі навчально-пізнавальної екскурсії національним природним парком “Сколівські Бескиди”.....	61

	3
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

У сучасному світі питання екології, збереження природи та розвитку туризму набуло особливого значення, тому рекреаційно-туристичні ресурси місцевих національних парків є важливим об'єктом шкільного краєзнавства. Ця магістерська робота спрямована на вивчення та аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів національного природного парку "Сколівські Бескиди", який є не лише природно-заповідним об'єктом, але і об'єктом вивчення шкільного краєзнавства.

Вибір даної теми визначається потребою розглядати національний парк як об'єкт, який взаємодіє з природним середовищем, економікою та культурою регіону. Розгляд національного природного парку "Сколівські Бескиди" як об'єкта шкільного краєзнавства визначає актуальність цього дослідження, оскільки відбувається зближення екологічного та культурного виховання учнів.

Метою магістерської роботи є системний аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів національного природного парку "Сколівські Бескиди" та їхнє потенційне використання у шкільному краєзнавстві. При цьому варто зауважити, що роль національного природного парку "Сколівські Бескиди" як об'єкта шкільного краєзнавства полягає у вихованні здобувачів освіти відповідального ставлення до навколишнього середовища, тому є потужною освітньою платформою курсу шкільного краєзнавства. Інтеграція цих аспектів у шкільне краєзнавство може стати ключовим кроком у формуванні екологічно-освітньої свідомості та патріотизму серед молодого покоління.

Об'єктом магістерського дослідження є рекреаційно-туристичні ресурси національного природного парку "Сколівські Бескиди".

Предметом магістерського дослідження є використання рекреаційно-туристичних ресурсів національного природного парку "Сколівські Бескиди".

Метою дослідження є аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів парку як об'єкта дослідження шкільного краєзнавства з метою визначення впливу цих ресурсів на формування свідомості та ідентичності учнів.

Наукова новизна полягає в інтеграції рекреаційно-туристичних аспектів у шкільне краєзнавство. Дослідження впливу рекреаційно-туристичних ресурсів на шкільне краєзнавство є новаторським кроком у розвитку методів та підходів до навчання, спрямованих на глибше розуміння місцевих особливостей та розвиток краєзнавчої свідомості.

Це дослідження ставить за мету визначити, як рекреаційно-туристичні можливості природного середовища національного природного парку "Сколівські Бескиди" можуть сприяти розвитку свідомості та патріотизму учнів, впливати на їхнє сприйняття місцевого культурного та природного надбання.

Результати дослідження створять підставу для розроблення конкретних рекомендацій та методичних матеріалів для вчителів, спрямованих на успішне поєднання рекреаційно-туристичних ресурсів національного природного парку "Сколівські Бескиди" з уроками шкільного краєзнавства.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО- ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

1.1. Поняттєво-термінна система «рекреація», «туризм»

У сучасному світі постійно зростає інтерес до питань відпочинку, розваг та подорожей. Рекреація та туризм стали невід'ємною частиною нашого життя, а їхній вплив на культуру, економіку та соціальний розвиток не можна недооцінити. Ці два поняття, хоч і різні за своєю суттю, взаємодіють та переплітаються в сучасному світі, надаючи життю нові можливості та глибокий зміст.

Рекреація та туризм є двома важливими складовими сучасного суспільства, які впливають на фізичне, психологічне та соціокультурне благополуччя людей. Вони не тільки надають можливість відпочити та розважитися, але і сприяють розвитку регіонів, економіки та культури. Важливість розуміння та належного використання понять рекреації та туризму надзвичайно актуальна в умовах глобалізації та зростання міжнародних туристичних потоків.

У науковому та професійному спілкуванні, а також у повсякденному житті, використовуються різні терміни та поняття, що стосуються рекреації та туризму. Специфічність цих галузей вимагає наявності чіткої та узгодженої поняттєво-термінної системи, яка б допомогла зрозуміти та використовувати їх у повному обсязі.

Вивчення цієї теми має значення як для фахівців у сферах рекреації та туризму, так і для широкої громадськості, оскільки воно сприяє підвищенню обізнаності і розвитку сучасних туристичних та рекреаційних трендів.

Рекреація як одна з головних форм продуктивного використання вільного часу людини – суспільний, економічний і науковий феномен, для якого не мають значення міжгалузеві та міждисциплінарні межі. Не дивлячись на цю особливість, слід зауважити, що найбільший вклад у її вивчення і розуміння

вносить географія, у царині якої сформувалася потужний науковий напрям – географія рекреації і туризму [63, 74].

Рекреація (фр. *recreation*, пол. *rekreacja* – відпочинок, від лат. *recreatio* – відновлення сил) – відновлення чи відтворення фізичних і духовних сил, витрачених людиною в процесі життєдіяльності; рекреація включає різноманітні види діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб та запитів [63, 65].

Рекреацію можна сприймати і як заплановану бездіяльність, яка здійснюється за чийсь бажанням. У глибшому сенсі вона розглядається у зв'язку з емоційним досвідом та натхненням, що з'являється як наслідок рекреаційної дії. З іншого боку, рекреація може сприйматися як система ресурсів чи сервісу. І, врешті-решт, не буде помилкою розглядати рекреацію як будь-який тип або вид усвідомленого задоволення фізіологічних бажань і соціальних потреб особистості під час відпочинку [63].

Рекреаційна діяльність пов'язана з використанням ландшафтів і значних територій. У цьому сенсі вона конкурує зі сільським і лісовим господарством, рибальством, промисловістю, гірничою справою та іншими видами суспільної виробничої діяльності, де використовуються природні ресурси [63].

Розрізняють три форми використання часу, відведеного на рекреацію – туризм, лікування/оздоровлення та відпочинок. Для означення цього часу і видів діяльності, які відбуваються в його межах, будемо використовувати поняття "рекреаційно-туристичний", яке включає всю (чи майже всю) сукупність явищ і процесів, пов'язаних з відновленням сил людини та задоволенням її фізіологічних і соціальних потреб [63, 65, 66].

Саме туризм у сучасному світі сприймається як головна форма рекреаційної діяльності, перетворившись на потужну самостійну галузь нематеріального виробництва, яка задовольняє рекреаційні потреби [73].

Виникає логічне запитання про співвідношення семантичного навантаження наукових категорій "туризм" і "рекреація", оскільки дуже часто ці два поняття сприймаються і подаються в літературних джерелах як синоніми [65].

Досить поширеною є думка, що "рекреація" – поняття значно ширше, оскільки включає практично всі види діяльності людини у її вільний від роботи час, який вона проводить поза своїм постійним помешканням, тоді як "туризм" – поняття вужче і глибше, оскільки цей процес супроводжується споживанням відповідних послуг, тобто купівлею певної продукції, товару чи послуг і використанням ресурсного потенціалу території [63].

У Західному науковому світі дослідження рекреації тривалий час розвивалося незалежно від досліджень туризму. Традиційно туризм розглядався як комерційний економічний феномен, що базується на приватній основі. На противагу такому підходу рекреація і парки вивчалися як ресурс загальнодержавного використання і поширення. Тому дослідження рекреації фокусувалося на державному секторі. Вивчалися проблеми управління незайманою природою, неринкове оцінювання й аналіз рекреаційного досвіду. Вивчення туризму носило більш прикладний характер, який зосереджувався на традиційному приватному секторі (наприклад, туристична індустрія). Досліджувалися моделі подорожей, туристичний попит, реклама і маркетинг [22, 61, 63, 65].

Такий поділ між цими видами діяльності зберігався до початку 1980-х років. Нині він значно знівелювався. І все ж, існують думки, що "туризм здійснюється в межах рекреаційної основи", а прихильники іншої точки зору намагаються довести, що "рекреація – компонент туризму" [63, 65].

Та все ж реальність така, що вивчення туризму і рекреації розширилося і переплелось в понятійному апараті й методичному інструментарії. Разом із зміною суспільства і впливом суспільно-географічних чинників демаркаційна лінія між рекреацією та туризмом стала розмитою і нечіткою. Ті ж, хто намагається знайти різницю, можуть припустити, що рекреація апелює до

такої особливості людської психіки, як покладання на свої сили, тоді як туризм обслуговує явно тих, хто шукає розваг без значного дискомфорту. Але й ці аргументи стають умовними, оскільки швидкими темпами розвивається екологічний туризм, який спирається на активний відпочинок, за якого комфортність є мінімальною [63, 65].

Однак очевидно є зростаюча конвергенція між туризмом і рекреацією у площині теорії, діяльності і впливів, особливо із зростанням комерціалізації рекреації і розпорошенням обов'язків у рекреаційній сфері між державними і приватними структурами. Разом із цим з'являється і необхідність розглядати рекреаційні і туристичні ресурси у комплексі як ресурси для різних видів діяльності під час дозвілля [63, 65].

Туризм – це будь-яка мандрівка з метою відпочинку і ознайомлення з новими цікавими регіонами чи об'єктами. Обидві категорії є близькими змістовно і спорідненими. Це можна простежувати, ознайомлюючись з ресурсами рекреації і туризму [78].

До рекреаційних ресурсів відносять частину природних і культурних ресурсів, які забезпечують відпочинок як засіб підтримання і відновлення фізичних кондицій людського організму, його оздоровлення. Водночас ресурсами туризму вважають природні, культурно-історичні та соціально-економічні об'єкти і явища як основу для надання туристичних послуг. Тому не випадково природні, культурно-історичні, соціально-економічні об'єкти і явища є ресурсною основою для рекреаційної і туристської діяльності [78, 79].

Однак ці ресурси слід розглядати з погляду особливостей їх функціонального використання. Основним напрямком використання ресурсів у рекреаційних цілях є лікувально-оздоровчо-пізнавальне їх використання. Туристське використання ресурсів полягає у наданні населенню пізнавально-відпочинкових послуг [78, 79].

Ландшафтні системи, утворені природними і антропогенними ландшафтами, є об'єктами рекреації і туризму. У процесі взаємодії з

суспільством вони отримали істотні зміни, напрямки яких залежали від особливостей функціонального використання території. За основу критеріїв господарського використання територіальних систем прийнято їх природно-ресурсний потенціал. При цьому сформувались певні функціональні типи ландшафтів: промислові, селітебні, сільськогосподарські, рекреаційно-туристські тощо. Кожен із природних регіонів має особливий набір і поєднання економічних, соціальних і екологічних функцій, які він виконує [78].

Ефективне використання туристсько-рекреаційних ресурсів передбачає розвиток відповідної інфраструктури - санаторіїв, будинків відпочинку, готелів, мотелів, кемпінгів, приватних садиб, залізничних і шосейних доріг, під'їзних шляхів тощо. Розвиток рекреаційно-туристської інфраструктури можна розглядати як додатковий соціально-економічний ресурс, який сприяє ефективному використанню основних ресурсів рекреації і туризму [78, 79].

З метою ефективного використання природних рекреаційних ресурсів створюються природоохоронно-рекреаційні об'єкти, як-от національні природні та регіональні ландшафтні парки [79].

Сукупність рекреаційних ресурсів і рекреаційної інфраструктури формує основу територіальних рекреаційних систем [78].

Рекреаційний потенціал розглядається як сукупність наявних природних, соціально-економічних і культурно-історичних передумов певної території в організації рекреаційно-туристичної діяльності. Таким чином, будь-яка територія чи країна постійно знаходиться у більшій або меншій невідповідності між наявним рекреаційним потенціалом і рівнем, характером та ефективністю його використання [54].

На рис. 1.1. наведено поняттєво-термінну систему понять «туризм», «рекреація».

<p>Туризм:</p> <p>Туризм – вид діяльності, що включає подорожі та пересування з метою відпочинку, пізнання та розваг</p> <p>Турист – особа, яка подорожує з метою відпочинку, екскурсій або пригод</p> <p>Туристичний об'єкт – місце, що привертає туристів через свою цікавість або історично-культурне значення</p>	<p>Поєднання:</p> <p>Рекреаційний туризм – форма туризму, яка включає відпочинок та відновлення фізичного та психічного стану</p> <p>Екскурсійний туризм – вид туризму, який передбачає вивчення культури та історії різних місць.</p> <p>Активний туризм – форма туризму, яка включає спортивні та пригодницькі види діяльності</p>	<p>Рекреація:</p> <p>Рекреація – сукупність соціальних та індивідуальних дій, спрямованих на відновлення фізичного, психічного та соціального здоров'я</p> <p>Відпочинок – активності, які сприяють релаксації та відновленню енергії</p> <p>Здоровий спосіб життя – система практик та звичок, спрямованих на підтримання здоров'я та життєвої активності</p>
--	---	---

Рис. 1.1. Поняттєво-термінна система «туризм», «рекреація» [60]

1.2. Еволюція змісту понять "рекреація" та "туризм" за навчальною програмою шкільної географії

Еволюція змісту понять "рекреація" та "туризм" за навчальною програмою шкільної географії включає в себе поступове поглиблення та розширення знань учнів.

Можна умовно виділити такі етапи:

1. Молодший етап (5-6 класи):

– Рекреація: У молодших класах рекреацію можуть визначати як відпочинок та розвагу під час канікул, як спосіб відновлення сил та веселоців.

– Туризм: Поняття туризму на цьому етапі може обмежуватися ідеєю подорожей для задоволення та розваги без глибокого розуміння географічних аспектів.

2. Середній етап (7-8 класи):

– Рекреація: Учні починають глибше розуміти рекреацію як сукупність відпочинку, здорового способу життя, фізичної активності та культурних заходів.

– Туризм: Поняття туризму розширюється на включення подорожей для вивчення культури та природи, інтерес до географічних особливостей регіонів, відвідування музеїв, пам'яток, інших місць із історичним та географічним значенням.

3. Старший етап (9-11 класи):

– Рекреація: Розуміння рекреації стає більш системним та враховує важливість здорового способу життя, фізичної активності, ролі природи у відновленні психоемоційного стану людини.

– Туризм: На цьому етапі учні поглиблюють знання про туризм, вивчають різні типи туризму, роль туризму у розвитку регіонів, природоохоронні аспекти та географічні особливості туристичних регіонів.

Ця еволюція змісту понять "рекреація" та "туризм" відображає процес поетапного збагачення знань учнів про ці поняття, розвиток їхнього розуміння географічних аспектів та соціокультурного значення рекреації та туризму. Цей підхід допомагає підготувати учнів до більш глибокого розуміння та аналізу теми на старших етапах навчання.

Зміст понять "рекреаційні ресурси" та "туристичні ресурси" може еволюціонувати в межах шкільної географії відповідно до рівня складності та докладності навчальної програми:

1. Молодші класи (1-4 класи):

У молодших класах зазвичай вводять дітей у базові географічні концепції та терміни. Поняття "рекреаційні та туристичні ресурси" може представлятися дуже просто:

- Рекреаційні ресурси: Місця, де люди можуть відпочивати та розважатися, наприклад, парки, ліси, озера.
- Туристичні ресурси: Місця, куди люди подорожують для відпочинку, навчання і розваг, наприклад, пляжі, гори, музеї.

2. Середні класи (5-9 класи):

У цих класах діти починають більш глибоко розуміти географічні концепції та розширювати свої знання. Поняття "рекреаційні та туристичні ресурси" стає більш докладним та включає:

- Рекреаційні ресурси: Місця, де люди можуть відпочивати та займатися розвагами, враховуючи їхню природну та культурну цінність. Обговорюються різні типи рекреаційних ресурсів, включаючи природні парки, екотуризм, та рекреаційні зони в містах.
- Туристичні ресурси: Місця, які привертають туристів та подорожуючих, включаючи природні краси, історичні пам'ятки, культурні події та інфраструктуру для туризму.

3. Старші класи (10-11 класи):

У старших класах поняття "рекреаційні та туристичні ресурси" розглядаються більш докладно та професійно. Учні можуть досліджувати географію туризму та рекреації більш поглиблено, включаючи:

- Роль цих ресурсів у розвитку регіонів та національної економіки.
- Вивчення структури та розподілу рекреаційних і туристичних ресурсів на макро- та мікрорівні.
- Аналіз впливу туризму та рекреації на природне середовище та соціокультурний ландшафт.
- Сучасні тенденції у галузі туризму та рекреації, включаючи суспільні та технологічні аспекти.

**РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА
РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ
“СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ”**

**2.1. Географічне положення та територіальна структура
національного природного парку “Сколівські Бескиди”**

Національний природний парк – це природоохоронна, рекреаційна, культурно-освітня, науково-дослідна установа загальнодержавного значення, що створюється з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об’єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність та забезпечення умов для організованого відпочинку. Національний природний парк належить до природно-заповідного фонду України, має свою адміністрацію і є юридичною особою, що утримується за рахунок коштів державного бюджету [82].

Географічне положення. Національний природний парк "Сколівські Бескиди" розташований в південно-західній частині Львівської області (у центральній частині оригінального в геоботанічному і ландшафтному відношенні гірського масиву Східних Бескид, що тягнуться від словацько-польського кордону до ріки Мізуньки, яка є межею між Бескидами і Горганями).

У північній частині національний природний парк "Сколівські Бескиди" межує із територією Державного підприємства "Дрогобицьке лісове господарство", на сході і півночі – державного підприємства "Сколівське лісове господарство", а на заході – державного підприємства "Турківське лісове господарство".

Протяжність території з півночі на південь становить 38 км, із заходу на схід – 39 км, і з коливаннями висот над рівнем моря від 420 м (с. Дубина) до

1268 м (г. Парашка). Територія розміщення національного природного парку "Сколівські Бескиди" зображена на рис. 2.1.

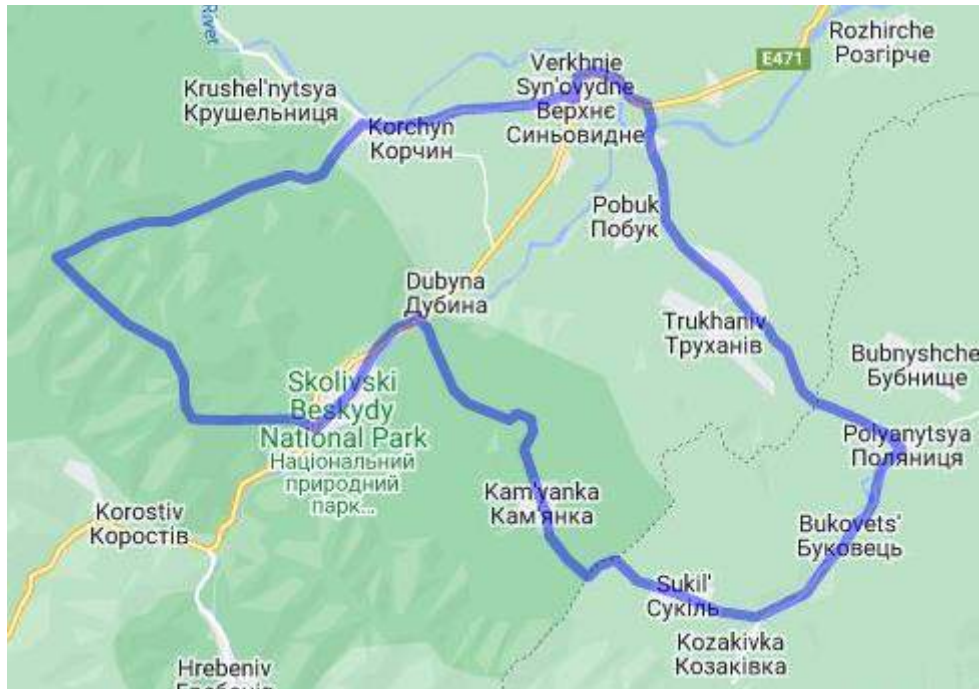

Рис. 2.1. Територія розміщення національного природного парку "Сколівські Бескиди" [24]

Функціональне зонування території національного природного парку "Сколівські Бескиди". За результатами комплексної оцінки матеріалів лісовпорядних, геолого-геоморфологічних, флористичних, геоботанічних, зоологічних, ландшафтних, історико-культурних та інших досліджень, проведених на території національного природного парку "Сколівські Бескиди" розроблено функціональне зонування його території. У межах території, що передана парку у постійне користування, площі функціональних зон мають наступний розподіл: заповідна – 5712,6 га, 23,4 % (+2,1 %); регульованої рекреації – 8597,8 га 35,3 % (+ 7,3 %); стаціонарної рекреації – 88,7 га, 0,4 % (-1,0 %); господарська – 9970,1 га, 40,9 % (-8,4 %). Вказаний розподіл погоджений рішенням науково-технічної ради національного природного парку "Сколівські Бескиди" від 20.11.2015 р., а загалом проект організації території, охорони відтворення та рекреаційного використання

його природних комплексів і об'єктів затверджений наказом Міністерства екології та природних ресурсів від 30.11.2018 р.

В основу функціонального зонування покладено еколого-географічний та історико-географічний підходи. Перший підхід враховує географічні аспекти забезпечення екологічної стійкості території національного природного парку як самостійного та взаємопов'язаного з оточенням територіального утворення з природоохоронно-рекреаційними функціями. Другий враховує існуючі традиції землекористування та їх історичні особливості.

Окрім того, організація заповідної зони проведена на підставі комплексного аналізу корінного і сучасного рослинного покриву і диференціації рослинних угруповань за їх генезисом – природні (корінні), антропогенні первинного покриву (типові, рідкісні, унікальні) та за їх захисною функцією. Рідкісні та унікальні угруповання у свою чергу поділяються на категорії (зонально, регіонально і локально рідкісні) та генезисом рідкисності (первинно та вторинно або антропогенно рідкісні; первинно та вторинно унікальні, тобто псевдо рідкісні і псевдо унікальні). Критерієм для віднесення угруповань до тої чи тої категорії є роль їх біогеоценотичних аналогів у корінному рослинному вкритті.

Захисна функція рослинності встановлюється передусім по відношенню до ґрунтового покриву (ґрунтозахисні угруповання) і до водного режиму (водоохоронні та водорегулюючі екосистеми).

2.2. Геологічна характеристика національного природного парку “Сколівські Бескиди” та прилеглих територій

На північно-східних мегасхилах Карпат через Львівську, Івано-Франківську і Чернівецьку області тягнеться система гірських хребтів Скибової зони Карпат. Вона складається з Верхньодністровських Бескид (700-800 м над р. м.), Сколівських Бескид (1100-1365 м над р. м.), Горган

(1600-1816 м над р. м.) і Покутсько-Буковинських Карпат (1470-1500 м над р. м.), які разом утворюють геоморфологічну область Зовнішніх Карпат.

Територія національного природного парку “Сколівські Бескиди” розміщена в центральній частині оригінального у геоботанічному і ландшафтному відношеннях гірського масиву Східних Бескид, що тягнуться від словацько-польського кордону до ріки Мізунки, яка є межею між ними і Горганями.

Геологічну основу Бескид утворюють флішові породи, що легко піддаються вивітрюванню, завдяки чому вони відзначаються згладженими формами рельєфу, а гірські ріки утворюють у передгір'ї широкі долини з кількома ступінчастими терасами. Пересічні висоти – 800-1000 м над р. м. У межах території парку найвищих висот досягають гори Парашка (1268 м над р. м.), Зелемінь (1265 м над р. м.).

Територія національного природного парку розташована в гірсько-складчатій області Українських Карпат. Українські Карпати, де складна система альпійських структур, що виникли і розвивались на орографічних нерівностях, пов'язаних з попереднім герцинським етапом складчастості. Повздовжнє простягання Українських Карпат зумовлене східнокарпатською специфікою структурно-фаціальних зон. У своєму фізико-географічному положенні територія національного природного парку розміщена в Скибовій структурно-фаціальній зоні.

Українські Карпати пройшли три фази складчастості. Перша фаза проявилася на початку міоцену, охопивши всі Карпати. Її називають загальнокарпатською. Ця фаза інверсійна. З нею пов'язано початок орогенного етапу, зміна режиму прогину земної кори – режимом загального підняття, з виникненням суші там, де протягом довгого часу існував геосинклінальний басейн. Друга фаза (пізній тортон або баденій) проявилась в Скибовій зоні Карпат і в двох внутрішніх зонах Передкарпатського прогину і супроводжувалась насувами великої амплітуди. Третя фаза (пліоценова)

проявилася в тому ж широкому поясі, що і друга. Цією фазою була створена така важлива структура, як регіональний Стебниківський насув, добре вивчений багаточисельними бурововими свердловинами.

Українські Карпати належать до області кайнозойської складчастості. Кайнозойська складчата область має надзвичайно складну будову і складається з величезних різновікових докембрійсько-палеозойських стабільних блоків континентальної земної кори, розділених та ускладнених вузькими зонами геосинклінальних мезозойсько-кайнозойських складчатих систем, рифтових структур, накладених міжгірських орогенних прогинів, а також вулканогенно-плутонічних структур новітнього етапу розвитку. Більша частина геосинклінальних систем сформувалась на континентальній корі, місцями потоншеній за рахунок процесів розтягування та деструкції. В Українських Карпатах геосинклінальний розвиток завершився на межі пізньої юри і ранньої крейди, а також геосинклінальні прогини сформувались в кінці пізньої юри, початку крейди, з палеогену. Для всієї області у цілому характерним є проявлення процесів і неогенної складчастості. У геологічній будові переважає крейдово-палеогеновий фліш. Трапляються виходи юрських вапняків, палеозойських кристалічних сланців. Неогенові вулканогенні утворення представлені андезитами, базальтами та їхніми туфами. Найбільш давні комплекси порід представлені гнейсами, кристалічними сланцями і мармурами.

Між Передкарпатським краєвим прогином і Закарпатським міжгірським прогином знаходиться гірськоскладчата область Українських Карпат. Вони у структурно-тектонічному відношенні поділяються на три частини: Західні, Східні і Південні Карпати. Східні Карпати займають центральну частину Карпатської гірської системи, де вони описують своєрідну дугу від долини ріки Попрад на північному заході до перевалу Предял на півдні. Зовнішній фронтальний край Східних Карпат насунутий на Передкарпаття, а внутрішній – обрамлений плоскою поверхнею Середньодунайської низовини. Можливо,

що в рифеї і палеозої район Східних Карпат і частково Передкарпаття пройшов всі етапи геосинклінального розвитку, і до початку мезозою на ньому сформувались нові прогини. Тріасові відклади розповсюджені досить обмежено. Юрські відклади широко розповсюджені у Східних Карпатах, але вони перекриті молодими відкладами, і доступні для вивчення тільки у свердловинах. Відклади ранньої крейди представлені флішовою формацією – темними, майже чорними кремнисто-карбонатними сланцями і кременистими вапняками, конгломератами, пісковиками. Починаючи з туронського, і до кінця датського періоду, у Карпатах чітко виділяється флішова зона, де накопичувались піщаноглинисті осади. У палеогені флішоутворення в Карпатах закінчуються. У неогені розпочинається орогенний етап розвитку області. Осадонакопичення було сконцентровано у Передкарпатському прогині. У прогин поступила велика кількість уламкових матеріалів за рахунок руйнування молодих Карпатських гірських споруд.

У тектонічному відношенні Українські Карпати складаються з Східнокарпатського мегантиклінорію і Закарпатського міжгірського прогину. Східнокарпатський мегантиклінорій є головним тектонічним елементом всієї Карпатської області. До його складу в напрямку від Передкарпатського прогину до внутрішньої частини області виділяються чотири тектонічні зони. У зовнішній антиклінальній (Скибова) зоні, на якій знаходиться територія національного природного парку “Сколівські Бескиди”, займає північно-східне крило мегантиклінорію. У межах зони крейдові і палеогенові флішові товщі, складнодислоковані і зібрані у сильно стиснуті лінійні складки, які простягаються на десятки кілом. Багато з них перевернуті, зірвані і насунуті на Передкарпатській передовий прогин, утворюючи великі лускуваті насиви (скиби). Зараз нараховується до шести великих лусок-скиб: Берегова, Орівська, Сколівська, Парашка, Зелем’янка і Рожанка. Кожна скиба представляє собою антиклінальну складку, насунуту на наступну до сходу скибу. У її зоні широко представлені верхня крейда і палеогеновий фліш, аж

до самих її верхів (верхнього олігоцену). Лише в деяких місцях виходять на поверхню нижньокрейдові відклади.

Четвертинний період характерно представлений переважно континентальним осадовим утворенням. Це різноманітні глини, і валунні суглинки морен, піски та ін. Морські відклади за масштабом свого розвитку незначні. Те саме можна сказати і про магматичні процеси. Четвертинні відклади Карпат надзвичайно різноманітні. Це переважно льодовикові, алювіальні; делювіальні та елювіальні відклади. Характерною особливістю для четвертинного періоду є те, що в його відкладах вперше зустрічаються достовірні сліди людини – кістки, вогнища, зброя, кухонні предмети, стоянки.

У зовнішній складчастій області Карпат за рахунок особливості неотектонічного розвитку в значній мірі визначили направленість і інтенсивність руху не тільки інфільтраційних вод, а із вод седиментаційного генезису на глибинах до 1500-2000 м. У параметрах цих глибин можна виділити три системи відкритих стокових басейнів. У Східних Карпатах у відповідності з неотектонічними і орографічними структурними особливостями у складі цих систем виділяють Східнобескидську, Полонинську і Свидовець-Чорногорську групи відкритих стокових басейнів, які об'єднують елементарні басейни стоку різних порядків. Наростаюче підвищення, яке спостерігається у західній частині парку, супроводжується збільшенням їх вертикальної і планової ерозійної розмежувань, що обумовлює залучення седиментаційних вод в сферу водообміну наростаючої інтенсивності і проникливості на все більші глибини вод інфільтраційного генезису. У Складчатих Карпатах мінеральні джерела прив'язані до двох смуг тектонічних порушень. Східна смуга проходить від гори Говерла через села Кваси, Міжгір'я, Сойми до села Соль (р. Уж). Південна смуга проходить від Рахівського масиву через села Драгово, Свалява, Поляна до села Чорноголове. Виходи джерел прив'язані до найбільш роздроблених порід антиклінальних складок і контактів порід різної водопроникності. Водонасиченість порід

залежить від ступеня їх тріщинуватості і літологічного складу. За хімічним складом серед вуглекислих вод зустрічаються: гідрокарбонатно-натрієві, гідрокарбонатно-кальцієві, гідрокарбонатно-кальцієво-натрієві, хлоридно-гідрокарбонатно-натрієві і хлоридно натрієві.

Гідрокарбонатно-кальцієво-натрієві води характерні для східної смуги джерел. Вони прив'язані до тектонічних розривів і насувів. Гідрокарбонатно-натрієві води зустрічаються в основному у південній смузі джерел, відзначаються найбільш високим вмістом вільної вуглекислоти, наявністю бромиду, йоду, фтору.

Землі середньогірних хребтів утворили так звані Сколівські Бескиди, які піднімаються до 1000-1300 м над р. м. Вони у цілому є лісовими землями з досить значною роллю лучних і дуже незначною орних. На флішових породах сформувались середньої потужності бурі гірсько-лісові ґрунти, що відзначаються високою родючістю (зокрема, на менілітових сланцях). У субальпійському рослинному ступені переважають менш потужні, часто щербенисті гірськолучні дерново-буроземні ґрунти.

Ялицеві ліси у Карпатах, зокрема у Бескидах, розташовані на найбільш родючих ґрунтах. Особливістю цих ґрунтів є сильна (50-70 %) скелетність і наявність опідзолених та підзолених горизонтів. Перехід (елювій-делювій) у них дуже виразний, а вміст мулистої фракції, на відміну від типових буроземів, незначний. Ялицевий деревостан зростає на бурому торф'янисто-підзолистому, кислому, сильноскелетному, слабосуглинковому неглибокому ґрунті. Досліджуваний тип Карпатського ґрунту під яличником заслуговує на віднесення до класу еталонних, оскільки на місці більшості корінних угруповань ялиці ростуть чисті смерекові культури з відповідним грубшим і кислішим детритом з лісовим гумусом типу мор. Ґрунт під смерекою потужніший і менш скелетний. Зменшення частки материнської породи у профілі та зростання мулистої фракції призвели до послаблення ознак опідзолення.

Ландшафт національного природного парку “Сколівські Бескиди” складається з п’яти головних типів місцевості. Заплавні нижньотерасові місцевості займають власне заплаву і дві надзаплавні тераси. Ці місцевості приурочені до великих долин рік і найбільше поширені в долині р. Стрий і його приток, а також добре виражені у поздовжніх древніх долинах (верхів’я Дністра, Яблуньки, Ріки, Завадки). Заплавно-нижньотерасові місцевості характеризуються типовим терасовим рельєфом, особливо добре виражена перша тераса. Поверхня терас дуже рівна, уступи виступають чітко. Рослинний покрив представлений злаково-різнотравними луками, які використовуються переважно під сінокоси. На третій терасі розвинені дерново-буроземні ґрунти, а на другій і першій, де ґрунтові опади підходять близько до поверхні, поширені головним чином дерново-лучні в комплексі з дерново-буроземними і лучно-болотними ґрунтами. У господарському відношенні заплавно-нижньотерасові місцевості дуже широко використовуються. Тут розміщені майже всі населені пункти, проходять шосейні дороги, розміщені високоврожайні сінокісні угіддя та орні землі. Заплавно-нижньотерасові місцевості слід підрозділити на два підтипи – місцевості древніх поздовжніх долин і ландшафтного комплексу. Особливо це проявляється у ґрунтовому покриві. Для місцевості древніх поздовжніх долин характерні дерново-буроземні ґрунти, тоді як у попередніх долинах розвинені дерново-лучні. Заплавно-нижньотерасові місцевості дуже неоднорідні у морфоструктурному відношенні. Тут можна виділити декілька комплексів урочищ: урочища прируслової заплави, урочища першої тераси (злаково-різнотравні луки, осоково-різнотравні луки, заболочені луки і т. д.), урочища другої тераси (з різними типами лук), урочища третьої тераси з переважно суходільними луками і орними землями. Місцевості стрімких схилів міжрічкових хребтів. До цього типу місцевостей слід віднести схили хребтів, починаючи від четвертої тераси. Верхню границю треба проводити по лінії

верхів'їв рік, потоків, струмків, долин, які досить глибоко врізані у схил хребта.

Характерним показником цих місцевостей є крутизна схилу більше 15° . На крутих схилах дуже розвинена площинна і глибинна ерозія. Делювіальні відклади мають здебільшого невелику потужність, нерідко спостерігається вихід корисних порід. Ґрунти, як правило, відзначаються різким ступенем зсуву. Рельєф характеризується дуже великою складністю. Тут трапляються залишки древніх терас, глибокі лощини, рівні, але досить стрімкі схили. Рослинний покрив крутих схилів представлений переважно лісами. На стрімких схилах Сколівських Бескид поширені переважно ялицеві ліси, до яких домішується ялина. Місцевості стрімких схилів можна розділити на два підтипи – місцевості з ялинниками і місцевості з бучинами. Урочища, які формують ці місцевості, різноманітні і складні. Місцевості пологих схилів міжрічкових хребтів зустрічаються дуже часто і займають усі схили низькогір'я від четвертої тераси до гребеневої зони хребтів. Схили відзначаються невеликою крутизною – до 15° . На схилах розвинений порівняно потужний шар делювіальних відкладів. Рельєф місцевості характеризується пологими формами, що дозволило населенню з давніх часів створювати тут сільськогосподарські угіддя.

Місцевості виположених вододільних гребенів знаходяться головним чином на верховинському низькогір'ї, і займають порівняно вузьку смугу гребеня міжрічкових хребтів. Нижня межа цих місцевостей проходить по лінії верхів'їв річок, де чітко виражений початок глибинної ерозії. Поверхня гребеневої зони слабохвиляста, перевищення вершин над гребенем незначне. Рослинний покрив представлений невеликими масивами хвойних лісів.

Місцевості вододільних гребенів з чітко вираженими вершинами поширені на середньогір'ї Сколівських Бескид і вододільному хребті Пікуй-Кончик, займаючи гребеневі зони міжрічкових хребтів, абсолютна висота яких перевищує 800-900 м над р. м. Гребені хребтів через моноклінальну структуру

мають асиметричну будову. У Сколівських Бескидах північний схил крутий, а південний більш пологий у вододільному хребті – навпаки. Поверхня гребеня помітно хвиляста, вершини виступають досить різко, досягаючи значних абсолютних висот (1000-1400 м над р. м.). Власне гребенева зона займає дуже вузьку смугу. Місцевості вододільних гребенів можна розділити на два підтипи.

Вододільні гребені хребтів Сколівських Бескид, абсолютна висота яких не виходить за межі верхньої межі лісу, вкриті майже суцільно ялицевими і лісами, до яких інколи домішуються бук та ялина.

Трапляються невеликі острівці гірсько-лісових лук, на старих ґрунтах є зарості чорниці і ялівцю. Ґрунти представлені головним чином опідзоленими буроземами.

Вододільні гребені хребта Пікуй-Кончик піднімаються вище від верхньої межі лісу, і лежать в зоні субальпійського полонинського поясу. Нижньою межею цієї місцевості можна вважати пояс букового рідколісся. Гребінь хребта загострений, на південь обривається стрімкими уступами, скелястий з кам'яними осипами на схилах. Північний схил пологий, зі слабо вираженими улоговинами. На поверхні розвинений тонкий шар суглинку, нерідко виходять корінні породи, утворюючи кам'яні розсипи. Місцевість є типовою полониною. В Українських Карпатах альпійський пояс займає обмежені території. В Бескидах альпійський пояс як такий відсутній.

Експлуатація легкодоступних лісів Бескид почалася ще в другій половині позаминулого сторіття, після побудови залізниці. Антропогенний вплив проявився у зміні природної ценотичної структури лісів і створенні на значній площі екологічно нестабільних ялинових монокультур, які часто пошкоджуються катастрофічними вітровалами. Рештки старовікових лісів, що охороняються на території парку, мають важливе еталонне значення для реконструкції похідних деревостанів.

2.3. Гідрологічні ресурси національного природного парку “Сколівські Бескиди”

Гідрологічна мережа національного природного парку “Сколівські Бескиди” є важливим середовищеформуєчим елементом (каркасом) природного середовища цього регіону, який впливає на біологічне та ландшафтне різноманіття, розташування і функціонування господарських об’єктів і комунікацій, рекреаційний і природно-заповідний потенціал, екологічну та гідроекологічну ситуацію. Виходячи з цих передумов, а також враховуючи наявність на території парку річок різних рангів, розмірів і водності, які відрізняються режимом стоку, параметрами водності, антропогенної трансформованості та екологічної ситуації, безумовно результати гідрологічних досліджень мають бути важливою складовою проекту організації території національного природного парку “Сколівські Бескиди”.

Долини річок. Головними елементами морфоскульптури національного природного парку “Сколівські Бескиди” виступають долини різнопорядкових річок і струмків і їх складові, у тому числі тераси та придолинні денудаційні рівні, а також водозбірні лійки, денудаційного і структурно-денудаційного походження вершинні поверхні та схили гірських хребтів і гір, окремі зсуви і зсувні схили.

Долини річок Сколівських Бескид мають досить значну (до 300-400 м і більше) глибину, переважно V-подібну форму поперечного профілю, і характеризуються поганою збереженістю високих терас – вони трапляються, як правило, невеликими фрагментами, переважно в розширеннях головних долин.

Загалом, у Бескидах розрізняють два типи долин – епігенетичний та ерозійно-тектонічний [33]. Перший тип характерний для району Верхньо-Дністерських Бескид (Дністер, Стрий, Бистриця Підбузька), другий – для Сколівських Бескид (Опір з притоками Бутивля та Орява, Рибник). По

епігенетичній поздовжній долині р. Стрий на значній протяжності проходить межа поміж Верхньо-Дністерськими і Сколівськими Бескидами.

Долина р. Стрий у межах національного природного парку на всій протяжності (до селища Верхнє Синьовидне) має поздовжній напрямок (північний захід – південний схід). Річка Стрий на цій ділянці використала синклінальні зниження поміж скибою Парашки і Сколівською (між селами Новий Кропивник і Довге), а також в межах Сколівської скиби (між селами Довге і Корчин). Звивисте русло ріки утворює круті врізані меандри. Найбільші звивини спостерігаються біля с. Рибник, утворюючи дугу довжиною понад 6 км.

У місцях впадіння в р. Стрий приток утворилися улоговиноподібні розширення долин: Новокропивницьке (при впадінні Кропивника), Рибницьке, Підгородецьке. Долини річок Кропивника і Урич – типові поздовжні долини, які приурочені до синклінальних знижень поміж скибою Парашки і Сколівською, Сколівською і Орівською. У верхній частині басейну р. Урич відшаровуються товщі ямненських пісковиків, утворюючи екзотичні форми вивітрювання, що нагадують зруйновані замки (урочище “Урицькі скелі”).

Ділянка долини р. Стрий поміж селами Підгородці і Корчин помітно розширюється і набуває коритоподібної форми. Терасовий комплекс на цій ділянці представлений переважно низькими терасами: I – 1 м, II – 2,5 м, III – 6 м. При наближенні до Верхньосиньовидненської улоговини біля с. Корчин в долині Стрию нараховується сім терас: I – 1 м, II – 2 м, III – 7 м, IV – 18 м, V – 35 м, VI – 60 м, VII – 120 м [33].

У Верхньосиньовидненській улоговині зафіксована найбільша потужність алювіальних відкладів для гірської частини Бескид – 35 м [33].

Нижче наведено табл. 2.1., де зіставлені тераси р. Стрий і денудаційні рівні, за Л. Скварчевською та І. Гофштейном.

Долина р. Опір у межах національного природного парку є типовою поперечною долиною з чергуванням звужених і розширених ділянок. На відповідному відтинку долини (між селами Тухля і Дубина) виділяють шість-сім терас [33]. Найкраще терасові комплекси прослідковуються в улоговиноподібних розширеннях долини і улоговинах (Тухольська, Гребенівська, Сколівська і Верхньосиньовидненська). Всі улоговини сформувалися в місцях поширення менш стійкого олігоценного і еоценового флішу, звужені ділянки долини – в місцях виходу порід стрийської і ямненської світ.

Таблиця 2.1

Тераси і денудаційні рівні у долині р. Стрий [33]

Тераси р. Стрий і денудаційні рівні, м (за Л. Скварчевською)	Схема зіставлення	Тераси р. Стрий і денудаційні рівні, м (за І. Гофштейном)
Перша висотою 0,5–0,7 Друга висотою 1,5–3 Третя висотою 5–12	} ----- }	Перша висотою 0,5–0,7 Друга висотою 1,5–3 Третя 5–12 Четверта висотою 12–15
Четверта висотою 15–25 П'ята висотою 27–50 Шоста висотою 60–80		П'ята висотою 20–30 Шоста висотою 50 Сьома висотою 70–80 до 100
Сьома висотою 120–140	-----	Восьма висотою 130–150
Восьма висотою 175–200	-----	Нижній денудаційний рівень 175–220
Денудаційний рівень	-----	Верхній денудаційний рівень

Середні висоти терасового комплексу (без заплави) долини р. Опір у Сколівських Бескидах наступні: I – 2,5 м; II – 6 м; III – 10-12 м; IV – 28 м; V – 50 м; VI – 80 м; VII – 130 м. В межах морфоструктур Зелем'янки і Парашки русло більш активно підмиває лівий берег. На окремих ділянках (село

Гребенів, північна окраїна села Тухля) долини утворилися круті, місцями обривисті уступи висотою 60-80 м.

При наближенні до Верхньосиньовидненської улоговини (північніше с. Дубина) на лівому березі Опору спостерігаються чотири-п'ять добре розвинених низьких акумулятивних терас. І. Гофштейн звертає увагу на досить мінливу потужність руслового алювію в долині р. Опір порівняно з долиною р. Стрий: річка Стрий – 4,0 м, Ластівка – 3,5-5,0 м, Новий Кропивник – 3,0-3,5 м, Крушельниця – 4,0 м; річка Опір – Тухля – 0,5–10,0 м, Гребенів – 5,0–7,0 м, Демня – 0–2,0 м [33].

Праві поздовжні притоки р. Опір (Зелем'янка та ін.) закладені уздовж контактів лусок і скиб. Найбільша ліва притока – р. Орява впоперек перетинає скиби Рожанки і Зелем'янки. Прямолінійний характер долини свідчить про приуроченість її до тектонічного порушення (розлому). Характерним для долини є домінування V-подібного профілю, відсутність улоговиноподібних розширень, обривисті береги.

У межах території виявлено 27 джерел з мінеральною водою. Архівні матеріали свідчать, що до 1939 р. на території парку існували курорти європейського значення. На даний час джерела мінеральної води практично не використовуються. Разом з тим значна кількість джерел на території або в її околицях до цього часу детально не досліджена.

Частина лісових масивів парку входить до складу округу санітарного захисту курорту Східниця. Джерела мінеральних вод, розташовані в цьому селищі, уже багато років використовуються для оздоровлення відпочиваючих.

2.4. Клімат національного природного парку “Сколівські Бескиди”

Клімат національного природного парку “Сколівські Бескиди” м'який та вологий, властивий для Західної Європи, який піддається деякому впливу континентального клімату глибинних районів Європейської частини колишнього СРСР. Карпати розташовані на шляху циклонів, які

пересуваються з заходу від Атлантичного океану і північного-заходу від Балтійського моря. Циклони літом приносять дощі та холод, а зимою снігопади та відлиги. Рідко із сходу приходять антициклони, які приносять теплу і суху погоду влітку, а зимою – сильні морози.

Українські Карпати виділяються в окрему область континентального теплого клімату. Клімат регіону національного природного парку характеризують як помірно-континентальний з надлишковим і достатнім зволоженням, нестійкою весною, нежарким літом, теплою осінню та м'якою зимою. Радіаційний баланс за рік в районі національного природного парку “Сколівські Бескиди” становить понад 160 ккал/см².

Від Передкарпатської рівнини Карпати територія парку відмежовуються ізотермою 6,5° С, січневою температурою нижче –5° С, липневою +18° С.

Висоту ізотерм в Українських Карпатах наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Висота ізотерм в Українських Карпатах [56]

Січень		Квітень		Липень		Жовтень	
Висота, м	Ізотерма, °С	Висота, м	Ізотерма, °С	Висота, м	Ізотерма, °С	Висота, м	Ізотерма, °С
430	– 5	390	– 7	380	19	340	8
650	– 6	540	– 6	490	17	530	7
900	– 7	680	– 5	640	16	740	6
1170	– 8	820	– 4	820	15	980	5
		980	–3	1060	14	1200	4
		1130	– 2				

Загалом, клімат Карпат досліджений досить детально, існує досить багато авторської літератури та офіційних довідників.

Основні фактори, що впливають на склад і структуру корінного лісового покриву. Перший – це висотний кліматоутворювальний ефект, що впливає на хід таких важливих екологічних характеристик як температура, кількість

атмосферних опадів і тривалість вегетативного періоду залежно від висоти місцевості над рівнем моря. Вертикальний градієнт температури (пониження температури з підвищенням на кожні 100 м) збільшується у Карпатах при переході від холодного періоду року до літа і від вищих гіпсометричних рівнів до нижчих. У січні на висоті 500-600 м над р. м. він дорівнює $0,45^{\circ}\text{C}$, а на висоті 1100-1200 м над р. м. – $0,3^{\circ}\text{C}$. У квітні на тих же висотах – відповідно – $0,70^{\circ}\text{C}$ та $0,65^{\circ}\text{C}$, у жовтні – $0,50^{\circ}\text{C}$ і $0,40^{\circ}\text{C}$. Таким чином, у зимовий період різниця в температурах на різних рівнях дещо зменшується, а клімат зі зростанням висоти стає менш континентальним. Вертикальний градієнт суми температур становить 160°C , плювіометричний градієнт (збільшення кількості опадів з підвищенням на кожні 100 м) – біля 100 мм. Фенологічний градієнт становить 2 дні. Існування в Карпатах температурних інверсій має відношення до зимового періоду. Окрім цього, багаторічні дослідження свідчать про відсутність тут стійких цілорічних аномалій температури.

Однак увігнуті форми рельєфу (Славське, Тухля) характеризуються більшою амплітудою добових температур. Незначні літні температурні інверсії спостерігаються в районі с. Майдан і Майданського лісництва, які знаходяться в замкнутій улоговині. Однак істотного впливу на структуру лісового покриву вони не виявляють, оскільки букові ліси тут зростають від річкової долини до вододілу у верхів'ях р. Рибник Майданський і на території національного природного парку вони утворюють верхню межу лісового поясу.

На території національного природного парку “Сколівські Бескиди” власна метеостанція відсутня, тому характеристику основних метеорологічних показників наведено за даними гідрометеостанції, яка розташована у Славську на відстані 25 км від Сколе.

Кліматичні показники території національного природного парку за середніми багаторічними даними наводяться за спостереженнями, які

проводилися на гідрометеостанціях та метеопостах, що існували на даній території в попередні роки. На даний час постійні метеорологічні спостереження проводяться тільки на МТС в Славську, яка знаходиться на висоті 593 м над р. м.

Результати багаторічних метеоспостережень наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Середньомісячні та річна температура повітря [56]

Пункт спостереження	Висота над рівнем моря, м	Місяці												Середня за рік, °С
		01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	
Нагірне	783	-6,6	-5,0	-0,2	4,9	10,6	13,2	15,2	14,6	11,0	6,8	0,8	-3,5	5,2
Славське	593	-6,1	-5,2	0,8	5,6	11,6	14,3	16,0	15,1	11,1	6,8	1,3	-3,3	5,6
Сколе	448	-4,4	-3,1	1,7	6,5	12,7	15,8	17,9	16,1	12,4	7,9	2,3	-2,3	7,0

Найхолоднішим місяцем зими є січень, температура якого на 2-3⁰ С нижча, ніж у грудні. Найтеплішим місяцем літа є липень +16⁰ С.

Середньомісячні температури повітря характеризують термічний режим території. Необхідно звернути увагу на крайні значення температур – найнижчу (абсолютний мінімум) і найвищу (абсолютний максимум температури), які дають уявлення про міру денного нагрівання і нічного охолодження. Абсолютні мінімуми та максимуми температури повітря наведено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Абсолютні мінімуми та максимуми температури повітря [56]

Метеостанція	Місяці											
	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
Славське	-33,6	-31,4	-26,0	-7,1	-6,4	0,9	2,8	1,9	-4,5	-9,2	-21,4	-32,2

Метеостанція	Місяці											
	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
Славське	7,3	6,7	22,6	25,3	24,8	28,6	30,0	30,3	27,4	24,8	17,4	10,9

Абсолютні максимуми повітря у зимовий період пов'язані з напливом теплого повітря з Антарктики, а також з південними вітрами, які приносять його з Малої Азії. Дати настання середніх добових температур повітря вище і нижче певних меж та число днів з температурою, що перевищує ці межі, наведено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Дати настання середніх добових температур повітря вище і нижче певних меж та число днів з температурою, що перевищує ці межі [56]

Метеостанція	Температура повітря, °С				
	- 5	0	5	10	15
Сколе	-	07.III	06.IV	01.V	06.VI
	-	30.IX	02.XI	02.X	26.VIII
	-	267	209	153	80
Славське	15.II	17.III	15.IV	10.V	02.VII
	27.XII	22.X	21.X	19.IX	13.VIII
	314	249	188	131	41

Метеостанція	Температура повітря, °С				
	- 5	0	5	10	15
Турка	14.II	17.III	13.IV	06.V	26.VI
	02.I	27.XI	25.X	25.IX	20.VIII
	321	254	194	141	54

На території парку, за з М. Адріановим, виділяються такі висотно-кліматичні зони [56].

Помірна зона в межах 400-700 м над р. м. Сума активних температур (понад $+10^{\circ}\text{C}$) становить від 1800°C до 2400°C . Гідротермічний коефіцієнт – від 2,0 до 3,0. Тривалість вегетаційного періоду (з добовою температурою понад $+5^{\circ}\text{C}$) – від 185 до 210 днів. Це, в основному, територія Крушельницького і Підгородцівського лісництв, а також північні частини Майданського, Бутівлянського і Сколівського лісництв.

Прохолодна зона в межах 750-950 м над р. м. Сума активних температур становить від 1400°C до 1800°C . Гідротермічний коефіцієнт – від 2,5 до 3,0. Тривалість вегетаційного періоду – 135 днів. Тривалість періоду активної вегетації – 85 днів. Це більша частина національного природного парку.

Помірно-холодна зона, межі якої співпадають з ізолініями суми активних температур $1000-1400^{\circ}\text{C}$. Тривалість вегетаційного періоду становить від 130 до 130 днів, періоду активної вегетації – від 50 до 60 днів. Зона знаходиться в межах 950-1200 м над р. м. Верхня межа її співпадає з верхньою межею підняття букових лісів.

Холодна термічна зона займає незначну площу на гребені хребта з вершиною гори Парашка. Вона лежить вище висоти 1250 м над р. м., де сума активних температур дорівнює $600-1000^{\circ}\text{C}$. Період активної вегетації дуже короткий. Лісова рослинність в цій зоні відсутня.

Однак, схема кліматичних зон дуже приблизна і не віддзеркалює реальної картини розміщення рослинності.

Внаслідок незначної висоти основних хребтів порівняно з високими районами Чорногори, висотний кліматоутворювальний ефект на території національного природного парку проявляється у зниженнях верхньої межі лісового поясу. У той же час як на північно-східному схилі порівняно високого вододільного хребта з вершиною Пікуй (1408 м над р. м.) бук піднімається до висоти 1300 м над р. м., на хребті гори Парашки він росте на 100 м нижче. На масивному головному хребті Чорногори букове криволісся піднімається до 1500 м над р. м., і на цій висоті поширені корінні монодомінантні ялинові

ліси, які піднімаються до висоти понад 1600 м над р. м. На хребті гори Парашки вони відсутні. Ялинники тут ростуть набагато нижче і вони лісокультурного походження. На менш високих Росохацьких полонинах верхня межа лісового поясу, що утворена буковим криволіссям, проходить на висоті 1050 м над р. м.

Бар'єрний ефект спрацьовує переважно в зимовий період, коли сніг здувається вітрами з навітряних західних схилів на північно-східні, де він накопичується. Тут потужність снігового покриву звичайно становить 1 м, а в окремі роки навіть до 2-3 м, утворюючи потенційні сніголавинні маси. Такі навали снігу може витримати лише бук, і вони призводять до деформації стовбурів дерев, внаслідок чого на верхній межі лісу формується смуга букового криволісся.

Режим зволоження. Збільшенню атмосферних опадів в областях, що пов'язані з циклічною діяльністю, сприяють Карпати, де їх випадає особливо багато. Найбільша кількість опадів припадає на червень-серпень (34,5 % річної кількості), найменша – на грудень-лютий (20,2 % річної кількості).

І річні, і місячні суми опадів характеризуються великою мінливістю. В окремі роки опади бувають досить значними. Так, в 1893 р. їх випало близько 1400 мм на рік, з них тільки в липні – 300 мм; а в 1904 р. за рік випало тільки близько 400 мм. Бували роки, коли місячна сума становила 1-10 мм (березень 1901, 1903, 1980 і жовтень 1962 р.).

Кількість днів з опадами дуже коливається за місяцями. Взимку їх більше, ніж влітку, але оскільки вони мають невелику інтенсивність, то кількість опадів збільшується від зими до літа за рахунок інтенсивності літніх опадів.

У табл. 2.6. наведено середньомісячну та річну кількість опадів у пунктах спостереження, а в табл. 2.7. – середньомісячну та річну відносну і абсолютну вологість повітря.

Таблиця 2.6

Середньомісячні та річна кількість опадів [56]

Пункт спостереження	Висота над рівнем моря, м	Середня кількість опадів по місяцях, мм												За рік, мм
		01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	
Верхнячка	822	62	55	58	68	98	151	128	113	98	98	91	58	1078
Нагірне	783	59	52	66	69	100	154	131	116	100	109	87	56	1080
Рибник	484	36	34	43	56	92	134	141	127	77	77	51	39	907
Кальне	717	64	54	57	66	96	147	125	110	96	96	89	57	1054
Козьова	610	47	44	52	56	91	132	140	126	77	77	67	49	958
Урич	516	34	32	39	62	101	148	155	140	85	85	47	35	963
Славське	593	56	48	51	74	91	118	120	113	79	84	70	53	965
Сколе	448	41	42	48	72	106	132	120	110	84	69	56	44	924
Либохора	579	51	45	43	67	106	127	136	116	88	88	61	49	977
Н.Рожанка	644	48	43	46	69	100	139	139	123	100	100	71	46	1024
Дубина	420	27	27	35	33	86	125	132	118	72	72	40	30	817
В.Синьовидне	388	25	25	37	55	80	117	123	105	68	68	41	30	774

Таблиця 2.7

Середньомісячна та річні відносна і абсолютна вологість повітря [56]

Пункт спостереження	Місяці												За рік, %
	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	
Славське	Відносна вологість, %												
	76,3	76,4	73,5	67,4	70,2	74,3	72,6	73,7	74,5	77,2	80,1	78,3	74,5
	Абсолютна вологість, мб												
	3,7	3,9	4,6	6,8	9,7	12,8	13,8	13,6	10,8	7,7	6,3	4,7	8,2

Влітку бувають зливи (особливо рясні дощі), інтенсивність яких досягає 0,10-0,30 мм/хв.

Максимальна тривалість безперервних опадів в районі національного природного парку найбільша в червні (71 год). За добу (в окремих місцях) інколи випадає в літні місяці 80-200 мм опадів.

Такі рясні опади неминуче призводили до паводків, які спричиняли великі збитки місцевому населенню і навколишньому середовищу. У XVII – XIX ст. це призводило до голоду. У центральній частині національного природного парку “Сколівські Бескиди” (в районі сіл Козьова, Коростів, Гребенів) великі паводки були зафіксовані в 1784, 1866, 1880, 1900, 1933, 1947, 1969, 1986, 2001 р.

Один з найбільших паводків зафіксований 4-7 червня 1969 р., коли за дві за половину доби випала майже річна норма опадів. Це призвело до затоплення будинків, вода рвала береги, затопила поля і луки, знищила майже всі мости в лісі, зруйнувала дорогу Львів-Ужгород, розмила в окремих місцях полотно залізниці Львів-Ужгород.

Під час злив інколи виникають селеві потоки, які також наносять значної шкоди. Останній випадок трапився в 2001 р. біля с. Коростів. Невеличкий потічок, який в суху погоду ледь тече, наробив лиха державного масштабу. Води цього потоку нанесли на дорогу стільки розмитої землі, каміння та уламків дерев, що рух на автомобільній дорозі Київ-Ужгород був паралізований на дванадцять годин. Перекриття дороги селевими масами сталося швидко і несподівано.

Під час затяжних дощів інколи виникають невеликі зсуви ґрунту, які в межах національного природного парку значної шкоди навколишньому середовищу не завдають. Але бувають, хоча й дуже рідко, періоди без дощу. Найдовший бездощовий період був у 1907 р., коли з середини вересня до кінця жовтня опадів не було.

У зимовий період утворюється стійкий сніговий покрив. На території національного природного парку він утворюється в першій декаді листопада і протягом третьої декади березня сходить, а на висотах над рівнем моря більше 1000 м сніговий покрив сходить в першій декаді травня.

У горах сніговий покрив на початку встановлення має висоту до 10 см і більше. У січні вона зростає у деяких місцях до 50 см, в останню декаду лютого

доходить до 70 см і більше. У перших числах березня сніговий покрив починає розтавати, у кінці квітня сніговий покрив повністю тоне і в горах. Тривалість періоду сніготанення коливається від 20 до 30 днів.

Режим зволоження відіграє на території національного природного парку “Сколівські Бескиди” значну роль, маючи вплив на ерозійні процеси. На тип ерозії – змив, вплив опадів незначний в зв’язку з тим, що біля 90% площі відкрито лісом, де рослинний покрив є надійним захистом ґрунту від ерозії. Протиерозійна роль лісу залежить від його стану, в першу чергу від повноти насаджень. На гірських схилах, які зайняті насадженнями з повнотою 0,6-0,8 і вище, ерозія не спостерігається. У складі лісового фонду національного природного парку насаджень з повнотою нижче 0,6 лише 14,2 %, тому такий вид ерозії, як змив ґрунту майже ніякого впливу на стан лісового фонду немає.

Значної шкоди завдає лінійна ерозія (розмив) – винос ґрунту великою течією води, яка зосереджена у вузькому протоці. Розмив характеризується утворенням на поверхні ґрунту водоріїв та ровів.

Застосування при трелюванні деревини гусеничних тракторів, і взагалі трелювання волоком по схилу часто призводить до ерозії ґрунту. Майже на всіх суцільних зрубках поверхня ґрунту пошкоджена ерозійними процесами. Основна боротьба з таким видом ерозії – це будівництво доріг з твердим покриттям поперек схилу, а також трелювання лісу колісними тракторами, кіньми, і повітряне трелювання за допомогою лебідки.

Із кліматичних факторів, які негативно впливають на ріст і розвиток лісових насаджень (особливо на молодняки і приживлюваність незімкнутих лісових культур), основними є пізні весняні та ранні осінні заморозки.

Атмосферна циркуляція. Над територією національного природного парку “Сколівські Бескиди” проходять різноманітні повітряні маси, панівним є повітря помірних широт або полярне. В усі пори року мають значний вплив морські повітряні маси.

Особливістю атмосферної циркуляції є приплив у зимовий і весняний періоди континентального арктичного повітря, яке приносить холодну безхмарну погоду, низькі мінімальні температури (іноді до 34°C морозу).

У літньо-осінній період може проникати морське арктичне повітря, яке спричиняє холодну і вологу погоду. Крім того, навесні та влітку проникає тропічне повітря. Континентальні тропічні повітряні маси зумовлюють влітку найвищі температури, які деколи призводять до тривалих засух. Такі засухи були зафіксовані у 1784-1787, 1816 і 1831 р.

З атмосферною циркуляцією тісно пов'язаний вітровий режим. Над територією панують вітри західних румбів: у зимовий період – західні та південно-західні, влітку – західні та північно-західні.

Середньорічна швидкість вітру згідно даних Славської метеостанції за період з 1945 по 1960 р. становила 1,8 м/сек., а за період з 1961 по 1990 р. – 1,2 м/сек. На гребнях хребтів швидкість вітру сягає 25-40 м/сек., тобто вона набагато більша, ніж в районах вищевказаної метеостанції. Найчастіше спостерігаються слабкі та помірні вітри, швидкість яких становить 0-5 м/сек. (70-90 % за рік). Вітри зі швидкістю 0,1-1 м/сек. найчастіше спостерігаються влітку. У холодну пору року бувають вітри зі швидкістю 6-10 м/сек. Але майже кожного місяця бувають один два дні з швидкістю вітру від 11 до 17 м/сек. Так, в 2015 р. максимальна швидкість вітру (м/сек.) місцями становила: 1-16, 2-17, 3-15, 4-15, 5-15, 6-17, 7-12, 8-12, 9-11, 10-12, 11-13, 12-17.

Інколи спостерігаються вітри зі швидкістю понад 35 м/сек., що призводить до масових вітровалів і буреломів. Такий вітровал вперше був зафіксований у 1787 р.

Окрім того, на території національного природного парку “Сколівські Бескиди”, як і у Карпатах загалом, формуються місцеві вітри:

– влітку – гірсько-долинні, що характеризуються добовим ходом (вдень вони дують уверх по долині, а вночі – униз по долині):

– взимку й навесні – фени (неперіодичні сухі вітри, які пов’язані з циклонічною діяльністю). Тривалість фенів – від декількох годин до декількох діб. Наприклад, на півночі національного природного парку в 1957 р. 13-14 квітня спостерігався фен північно-західного напрямку швидкістю 8-10 м/сек. Під час фену температура повітря о 13 годині підвищилася до $15,4^{\circ}\text{C}$, а відносна вологість знизилася до 31 %.

Середньомісячні та річні швидкості вітру наведено в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Середньомісячні та річні швидкості вітру [56]

Пункт спостереження	Місяці												За рік, м/сек.
	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	
Турка	3,5	3,5	3,0	2,5	2,4	2,5	2,1	2,1	2,2	2,5	3,0	3,3	2,7
Славське	2,3	2,1	2,0	1,8	1,6	1,6	1,4	1,4	1,5	1,7	1,8	2,2	1,8

Пори року. На території Бескид, як і у всіх Карпатах, чітко виділяються чотири пори року.

Зима (період із середньодобовими температурами нижче 0°C) починається в парку у третій декаді листопада і закінчується, як правило, в другій декаді березня, триває 3,5-4 місяці на висоті 850-1000 м над р. м. і до 5 місяців на високогір’ї. Сніг випадає на вершинах гір наприкінці вересня, а в долинах – у листопаді. Стійкого характеру сніговий покрив набуває у грудні на висоті 600-1000 м над р. м. Сходження снігу відбувається, як правило, в кінці квітня, а вище 1000 м над р. м. – на початку травня. Висота снігового покриву в середньому становить 80 см. Промерзання ґрунту короткотривале або взагалі не спостерігається. Зимовий сезон характеризується частими відлигами, під час яких може зникати сніговий покрив, і навіть у січні денна температура може перевищувати $+10-15^{\circ}\text{C}$. Але частіше за все у зимові відлиги

температура коливається від 0°C до $+5^{\circ}\text{C}$. Середня кількість днів з відлигами з грудня по лютий становить 41 день. Цей фактор обмежує природне поширення ялини європейської, на життєздатність якої зимові відлиги впливають негативно, і є однією з причин відсутності в Бескидах поясу ялинових лісів. Абсолютні мінімуми температур в гірських долинах доходять до -37°C і навіть до -42°C (метеостанція Славське), що призводить до пошкодження кори дерев (так званих “морозобійних тріщин”). Це трапляється 3-4 рази в десятиріччя. Звичайне зниження температури спостерігається в межах -10 - 14°C , а на значних висотах до -20°C . У січні-грудні температури від -15°C до -10°C спостерігаються 1-2,5 дні в місяць. Морози -20°C бувають 1 раз в 2 роки, а нижче -25°C – 1 раз в 10 років. Тривалість дня – найменша (8 годин).

Весна (період переходу середньої добової температури через 0°C і 15°C) на території парку триває від 80 до 120 днів. Весна починається в другій декаді березня, закінчується в третій декаді червня і характеризується різкими коливаннями температури. На верхній межі лісу приморозки спостерігаються ще в червні, а в березні-квітні теплі дощові дні часто змінюються морозними зі снігом. На кожні 100 м висоти над р. м. початок весни запізнюється на 2 дні, а кінець – на 8 днів. Тривалість дня збільшується від 12 до 16 годин.

На зимові і весняні місяці припадають найбільші швидкості вітру.

Літо (період з середньодобовою температурою вище $+15^{\circ}\text{C}$) починається наприкінці третьої декади червня і триває до другої декади серпня. На висоті 900-1000 м над р. м. немає стійкого періоду з температурою вище $+15^{\circ}\text{C}$. Зміни температур зі зростанням абсолютної висоти влітку відбувається стрімкіше, ніж в інші періоди року. Максимальні літні температури становлять $+30^{\circ}\text{C}$, але інколи спостерігаються похолодання і заморозки. На кожні 100 м висоти над р. м. літо запізнюється на 8-9 днів і закінчується на 5-6 днів раніше. Добова кількість опадів в окремі роки може становити 200-300 мм. Влітку

спостерігається максимальна відносна вологість повітря. Тривалість дня – найдовша (понад 16 годин).

Осінь триває з другої декади серпня до третьої декади вересня-початку жовтня. З підняттям на кожні 100 м висоти над р. м. вона починається на 5-6 днів раніше і закінчується на 2-3 дні пізніше. Загалом цей період теплий, більш сухий ніж літо, і на відміну від весни, характеризується спокійним плавним переходом температур. Тривалість дня зменшується до 11 годин. Перші заморозки спостерігаються у серпні-вересні, а помітний перехід до зими – в жовтні-листопаді. Глибока осінь починається з жовтня. Погода в кінці осені – хмарна з туманами і мрякою.

Тривалість загальної вегетації становить 194 дні, з них активної вегетації – 153 дні.

Остання дата настання пізніх весняних заморозків – 1 червня. Перша дата настання ранніх осінніх заморозків – 1-15 вересня.

2.5. Рослинний та тваринний світ національного природного парку

“Сколівські Бескиди”

Рослинний світ. Природна флора парку нараховує понад 800 видів судинних рослин. Серед них 40 видів рослин занесені до Червоної книги України. Такі види представлені як поодинокими особинами (зозулинець чоловічий та салепів, пізньоцвіт осінній), так і багаточисельними популяціями (підсніжник звичайний, скоп олія отруйна), інколи в поодиноких оселищах (коручка болотяна).

Найбільшою кількістю представлена родина орхідних (зозулинцевих). Із 52 видів цієї родини, які зростають в Українських Карпатах, на території парку виявлено 21. З них найчастіше трапляються такі: билинець довгоногий, траунштейнера куляста, любка дволиста, пальчатокорінник фукса та травневий. Так само, дуже часто можна зустріти лунарію оживаючу, підсніжник звичайний, лілію лісову.

Окрім того, серед рідкісних видів, виявлених на території парку, 2 види (дзвоники розлогі ялицеві та нарциз вузьколистий), що знаходяться під охороною Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція).

Рослинність парку – типова для регіону Бескид, де переважають корінні чисті й мішані букові та ялицеві ліси. Дуже рідко трапляються природні смерекові фітоценози, сформовані аборигенною формою смереки з гостролуस्कатыми шишками. Більш поширеними є похідні смеречники, які у минулому створювалися на місці зничених корінних деревостанів, і в яких замість аборигенної гостролуस्कатої переважає туполуската некарпатська смерека. Є тут і культури ялиці, які створювалися у Бескидах у минулому столітті, а також збереглися фрагменти 150-200-річних букових фітоценозів пралісового типу (Майданське лісництво).

Покрита лісом площа парку – 23206,3 га, що становить 95,2 % від загальної.

У покритій лісом площі переважаючими є листяні насадження. Вони займають 13545,6 га (58,4 % від вкритої лісом площі), ялиною європейською зайнято 5169,2 га (53,5 % від площі хвойних деревостанів) та ялицею білою – 4302 га (44,6 %). Незначні площі знаходяться під сосняками та модринниками штучного походження. Лісостани твердолистяних порід зростають на площі 13099,4 га (56,4 % від покритих лісом земель), у тому числі з переважанням насадження бука – 12761,2 га (97,4 % від площі насаджень твердолистяних порід). Дубняки, явірники та насадження ясена звичайного представлені невеликими масивами.

Лісостани м'яколистяних порід складають всього 1,9 % вкритих лісом земель. До їх складу входить береза, сіра та чорна вільха, осика, верба.

Біля 58 % вкритих лісом земель знаходяться під середньовіковими насадженнями. Молодняки займають понад 14,7 %, пристигаючі – 14,1 %, стиглі і перестійні – 12,7 % вкритих лісом площ.

На території парку трапляються й рідкісні для Карпат фітоценози. Серед

них, зокрема, яличники з переважанням у трав'яному покриві папороті листовика сколопендрового, букові ліси з покривом із лунарії оживаючої та цибулі ведмежої, явірники з покривом із скополії карніолійської, чорновільшняка, угруповання з перевагою горобини звичайної, грабово-буково-ялицеві деревостани, похідні чисті грабняки з майже непрохідним ярусом чагарників, де переважає агрус відхилений і з пануванням листовика сколопендрового у трав'яному покриві.

До рідкісних для території національного природного парку належать болотні угруповання, зокрема, низькогірське глибоке сфагнове торфoviще з рідкісними для Карпат видами рослин – осокою багнувою, росичкою круглолистою, журавлиною болотною, угрупованням очерету звичайного, бобівника трилистого.

Цікавими об'єктами на території парку є озеро Журавлине та болото «Завадківське». Озеро Журавлине отримало назву від журавлини болотної, яка росте тут на оліготрофному сфагновому торфoviщі. Поруч з нею зростають рідкісні у Besкидах пухівка піхвова, осока багнова, росичка круглолиста, а також рідкісні смереково-ялицеві та вербові угруповання у покриві із левкобрієм сизим та осокою трясуцковидною. На даний час спостерігається заростання цього озера під впливом сфагнових мохів, осок та іншої рослинності, в результаті чого формується сплавина, яка є початковим етапом утворення верхового болота.

Значний науковий інтерес представляє верхове болото «Завадківське» площею 5 га. У рослинному покриві панують чагарники, зокрема лохина та сфагнові мохи. Поміж них зростає пухівка піхвова, брусниця, чорниця, андромеда багатоліста журавлина болотна. Невеликі куртини утворює верба попеляста. Тут чітко проявляється процес сільватизації трав'янистих болотних угруповань, заростання відкритих колись боліт лісом, зокрема, смерекою.

Тваринний світ. Тваринний світ Сколівських Besкид досить

різноманітний. Тут зосереджено багато видів тварин, занесених до Червоної книги України, зокрема: бурий ведмідь, видра, борсук, рись, кіт лісовий, горностаї та ін. Також на протязі 2009-2010 рр. було інтродуковано на територію Майданського лісництва 9 особин зубра європейського.

Із земноводних у букових лісах зрідка трапляються саламандра плямиста, а у вологих екотопах – тритони альпійський і карпатський.

З ряду рукокрилих трапляються 13 видів: нічниця велика і водяна, вухань звичайний, вечірниця дозріна, кажан пізній, широковух європейський та ін. Часто в лісостанах зустрічаються представники ряду комахоїдних: їжак, кріт, кутора мала, бурозубки звичайна і мала.

Світ птахів є дуже різноманітним. Серед денних хижих птахів за чисельністю переважає канюк. Досить часто трапляються яструби великий і малий, лунь польовий, осоїд, боривітер звичайний. На території парку гніздуються орел-карлик та підорлик малий, які є рідкими видами хижих птахів у Beskidaх. З куроподібних селяться глухар, орябок, куріпка сіра, перепел. Великі птахи з ряду голінастих представлені трьома видами - сіра чапля, білий та чорний лелеки. У парку трапляються сови сіра та довгохвоста, сичі хатній і волохатий, сичик-горобець, пугач. Виявлені всі види дятлоподібних фауни України: великий строкатий, середній, малий, білоспинний, сірійський, трипалій, чорний, сивий і зелений. Представлені найширше горобині птахи (дрозди, зяблики, вівчарики, вільшанки, лісові щеврики, вівсянки, жайворонки, плиски та ін.).

У річках водиться близько 20 видів риби. Досить чисельними є форель струмкова, ялець звичайний, в'юн, верховодка, підуст, лящ; зрідка трапляються вирезуб, марена звичайна і марена балканська, пічкур карпатський, бичок-пісочник.

Для збільшення поголів'я звірів на території господарської та рекреаційної зон парку проводяться біотехнічні заходи, зокрема зимою в місцях скупчення рослиноїдних тварин (козуль, оленів та ін.) проводиться їх підгодівля.

РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ» У ШКІЛЬНОМУ КРАЄЗНАВСТВІ

3.1. Еколого-освітня діяльність національного природного парку «Сколівські Бескиди»

Зв'язок шкільної географії з краєзнавством є важливим при формуванні нових та глибоких знань в учнів. На сьогоднішній день впровадження краєзнавчого принципу у шкільній географії набирає широкого розвитку та широко застосується в загальноосвітніх навчальних закладах України, виховуючи в учнів риси патріотизму та почуття національної гордості. Шкільний курс географії має всі перспективи та шляхи для впровадження краєзнавства, але великим питанням залишається правильний та якісний підхід відбору та збирання інформації, тому вчителю у своїй практичній діяльності потрібно впроваджувати нові форми в навчальний процес: екскурсії, гуртки, екологічні стежки, оновлені практичні роботи, подорожі, походи і т. д.

Національний природний парк "Сколівські Бескиди" втілює в собі не лише природні багатства та екосистемну різноманітність, але й стає важливим форпостом для розвитку еколого-освітньої діяльності та туристично-краєзнавчої роботи в школах. Його унікальна природа та культурна спадщина створюють особливий контекст для вивчення та осмислення природних процесів та традицій.

На території садиби Приполонинного лісництва облаштовано експозицію предметів побуту бойків. Серед них – знаряддя праці, посуд, речі домашнього вжитку, старовинні меблі (фото 3.1.).

У приміщені садиби Приполонинного лісництва національного природного парку розміщена музейна кімната для зберігання :

- одягу та предметів щоденного вжитку бойків;
- природні цікаві утворення деревних порід;

- експонатів, предметів часів I-II світових воєн.

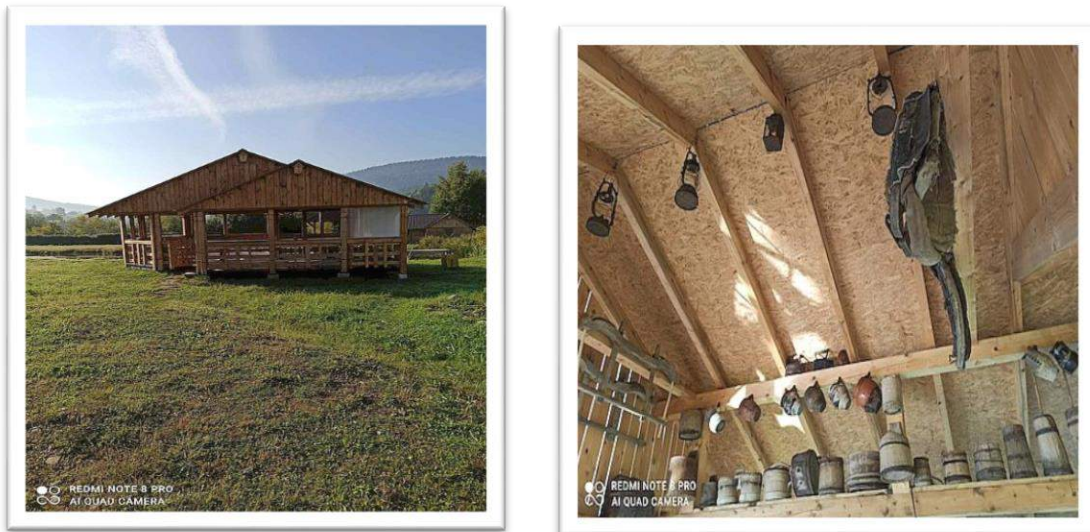

Фото 3.1. Експозиція предметів побуту бойків на території Приполонниного лісництва [20]

Також функціонують п'ять еколого-просвітницьких центрів:

- Еколого-просвітницький центр на базі Сколівського лісництва
- Еколого-просвітницький центр на базі Підгородцівського лісництва
- Еколого-просвітницький центр на базі Майданського лісництва
- Еколого-просвітницький центр на базі Бутивлянського лісництва
- Еколого-просвітницький центр на базі Крушельницького лісництва

Еколого-просвітницький центр на базі Сколівського лісництва. На садибі в будівлі на другому поверсі облаштовано зал на 20 місць, організаційна техніка, виставкові стенди анатомії звірів для проведення еколого-просвітницьких навчань. На території також знаходиться вольєр для фазанів та дендропарк, альтанка та піднавіс з мангалом. Поруч знаходиться декоративна гойдалка та ландшафтна гірка.

Еколого-просвітницький центр на базі Підгородцівського лісництва. У центрі представлені стенд з дослідження шкідників і хворобах лісу Сколівських Бескид, наукові видання національного природного парку; комп'ютерна техніка, яка дає можливість переглядати фільми на екологічну та

природничу тематику, два історичні стенди місцевого науковця, вченого-природознавця Станіслава-Костянтина Петруського. (1811-1874 рр.)

Умільцями національного природного парку «Сколівські Бескиди» виготовлено інформаційно-пізнавальний стенд рогів «козулі європейської (*Capreolus capreolus*): етапи вікового розвитку». Він використовується для цілей навчально-пізнавального характеру, при роботі з учнівською молоддю та відвідувачами національного природного парку «Сколівські Бескиди» (фото 3.2.).

Фото 3.2. Стенд рогів козулі європейської (*Capreolus capreolus*) [20]

Еколого-просвітницький центр на базі Майданського лісництва. Головною особливістю центру є виконання програми з інтродукції зубрів у Сколівських Бескидах. У лісництво було завезено 10 особин зубра, які живуть і розмножуються на волі. За зубрами ведуться наукові спостереження, в осінньо-зимовий період – підгодовля. У цей час їх можна побачити на годівельних майданчиках. Кількість звірів становить 39 осіб.

Еколого-просвітницький центр на базі Бутівлянського лісництва. В еколого-просвітницькому центрі розміщені експозиції, в яких представлені: гербарії рослин у файлах, стенд анатомічної будови рогів оленя благородного, стенд анатомічної будови козулі європейської, фотоілюстрація зі старовинних

та сучасних фотографій, де можна порівняти архітектурні і природні об'єкти з віковою різницею приблизно 100 років; «дерево-загадка», на якому зображено 10 фігур живих істот, наукові видання національного природного парку та велика виставка писанок у стилі рустик, квілінг, дряпанки, крашанки.

Еколого-просвітницький центр на базі Крушельницького лісництва.

Центр облаштовано стендами на тему: «Поводження з відходами», інтерактивною дошкою та офісними меблями для проведення занять. На стендах також розміщена інформація про терміни розкладання сміття та можливі варіанти сортування. Новинкою еколого-просвітницького центру став пізнавальний стенд «Скиди рогів оленя благородного». За допомогою цього наочного посібника відвідувачі зможуть ознайомитися з біологією розвитку оленя – символа Сколівських Бескид (фото 3.3.).

Фото 3.3. «Скиди рогів оленя благородного» [20]

На стелажах розміщені декоративні вироби, які присвячені вторинній переробці сміття. Спеціалісти лісництва наочно показують наслідки людської діяльності в сфері поводження з відходами шляхом показу презентацій та відеороликів, а також навчають відвідувачів правильно сортувати сміття (фото 3.4.).

Фото 3.4. Стенд декоративних виробів із відходів [20]

На території даного еколого-просвітницького центру знаходиться герб з кипарисовика горіхоплідного (фото 3.5.).

Фото 3.5. Герб із кипарисовика горіхоплідного на території Крушельницького лісництва [20]

Він занесений до Книги Рекордів України як найбільший герб, створений з природного матеріалу. Ідея створення такого живого герба виникла ще у 2010 р. Зелену композицію створювали виключно з власного посадового матеріалу, який виростили у парниках.

Для еколого-просвітницької роботи зі шкільними лісництвами та молоддю прокладено дві еко-стежки: «Альтана» та «Бучина» (Додаток А та Б).

Розроблено програму розвитку еколого-освітньої діяльності на території національного природного парку «Сколівські Бескиди» на період 2022-2026 р., головними завданнями якої є:

- допомога в охороні заповідної території;
- сприяння вирішенню екологічних проблем регіону;
- екологічна освіта дошкільних закладів, шкільної молоді і населення шляхом організації різноманітних видів діяльності безпосередньо в природному середовищі.

3.2. Досвід туристично-краєзнавчої роботи у середній школі та розробка шкільних проєктів

Під час проходження педагогічної практики мною був проведений виховний захід на тему «Ліс – багатство нашої країни» (фото 3.6.), який сприяв засвоєнню дітьми різних аспектів, пов'язаних із значенням та охороною лісів:

1. Знання про біорізноманіття. Учням надано розуміння того, що ліси – це унікальні екосистеми, де існує велика кількість різноманітних рослин і тварин.
2. Значення лісів для навколишнього середовища. Учнями освоєно інформацію про те, як ліси забезпечують чисте повітря, регулюють клімат, а також зберігають воду та ґрунт.
3. Важливість лісів для людей. Дітям подано розуміння того, як ліси надають ресурси, такі як деревина, їжа, ліки, а також їх роль у рекреації та туризмі.
4. Проблеми та загрози для лісів. Учнями усвідомлено проблему вирубування лісів, втрати біорізноманіття та можливості лісових пожеж.
5. Шляхи збереження лісів. Учнями засвоєно засоби та методи збереження лісів, таких як лісові садівництво, відновлення екосистем та ефективне використання ресурсів.

Фото 3.6. Виховний захід В. Плювака на тему «Ліс – багатство нашої країни»
 Фото зроблено автором

6. Розвиток екологічної свідомості. В учнів сформувалася свідомість позитивного ставлення до природи та бажання долучитися до збереження лісів на особистому рівні.

Загальною метою такого виховного заходу була не лише передача інформації, але й виховання в учнів бажання дбати про природу та приймати відповідальні рішення для її збереження.

Також я розробив та провів еколого-просвітницький проєкт з виготовлення буклетів на тему "Збережи світ навколо нас: Екологічні буклети для спільноти" (фото 3.7.).

Мета проєкту – створення і розповсюдження екологічних буклетів, що інформують та мотивують членів шкільної спільноти до дій для збереження навколишнього середовища та впровадження екологічно свідомого способу життя.

**Фото 3.7. Проект "Збережи світ навколо нас:
Екологічні буклети для спільноти"**
Фото зроблено автором

Етапи проекту

Етап 1: Визначення тем

- Формування робочої групи проекту
- Збір ідей та тем для буклетів (від сортування сміття до заощадження води).

Етап 2: Розподіл обов'язків

- Визначення тем для кожного буклету.
- Розподіл обов'язків учасникам групи.

Етап 3: Дослідження та інформаційна підготовка

- Збір інформації про кожну тему.
- Визначення ключових повідомлень та фактів для включення в буклети.

Етап 4: Творчий процес та дизайн

- Розробка креативних концепцій для кожного буклету.
- Створення ілюстрацій, графіки та дизайну.

Етап 5: Редагування та друк

- Перевірка та редагування вмісту буклетів.
- Виведення буклетів на друк.

Етап 6: Розповсюдження та презентація

- Розповсюдження буклетів серед учнів, вчителів, та батьків.
- Організація презентації проекту в школі.

Очікувані результати:

- Створення інформативних та естетично привабливих буклетів.
- Підвищення рівня екологічної свідомості в шкільній спільноті.
- Залучення учнів, вчителів, та батьків до активної участі в екологічних ініціативах.

У День екологічної освіти у селі Довге-Гірське Східницької територіальної громади працівники національного природного парку «Сколівські Бескиди» провели комплексне заняття на тему: «Природа – наша мати» (фото 3.8).

За підтримки благодійного фонду «Голоси дітей» та громадської організації «Платформа ініціатив Теплиця» в пункті для тимчасово переміщених осіб при національному природному парку «Сколівські Бескиди» відбулося відкриття дитячого денного табору «СколАрт» (фото 3.9.).

День довкілля проводиться кожного року у третю суботу квітня. Працівники національного природного парку разом з територіальною громадою проводять прибирання всіх прилеглих територій.

Фото 3.8. Заняття на тему: «Природа – наша мати» [20]

Фото 3.9. Учасники табору «СколАрт» [20]

Учасники табору «СколАрт» разом з працівниками національного природного парку «Сколівські Бескиди» взяли активну участь у прибиранні узбережжя річки Опір та місцевого озера (фото 3.10.).

За ініціативи компанії НЕК «Укренерго», в межах проєкту «Збереження біорізноманіття», у 2022 році започатковано проведення всеукраїнської екологічної акції «Подаруй оселю кажану», яка спрямована на збереження рукокрилих в природоохоронних зонах.

Фото 3.10. Прибирання узбережжя річки Опір та місцевого озера [20]

Співпраця з навчальними закладами та науково-дослідними установами здійснюється на основі угод про співпрацю. Такі угоди укладено із Національним лісотехнічним університетом України, Львівським державним аграрним університетом, Національним університетом ім. Івана Франка (м. Львів), Національним університетом ім. Т. Шевченка (м. Київ), Інститутом екології Карпат НАН України (м. Львів), Тернопільським НПУ ім. Володимира Гнатюка, Дрогобицьким ДПУ ім. І. Франка, Львівським торговельно-економічним університетом, Черкаським державним технологічним університетом.

У рамках програми розвитку еколого-освітньої діяльності спеціалісти природоохоронної установи провели цілу низку заходів, спрямованих на розвиток екологічної свідомості серед учнівської молоді. Заняття проходили як в школах району, так і в еколого-просвітницьких центрах. Теми занять узгоджувалися із директорами шкіл та проводилися планово.

У навчальних закладах та еколого-просвітницьких центрах було проведено для учнів 16 лекцій на теми: «Великі хижаки національного природного парку «Сколівські Бескиди», «Легені Землі», «Проблеми збереження лісів», «Зменшення небезпеки стихійних лих», «Червона книга України». Також було проведено 6 екологічних бесід на тему: «Під владою сміття», «Зубр – володар

лісу», «Зменшення небезпеки стихійних лих». Учні брали участь у 7 природоохоронних акціях: «Годівничка», «День зустрічі птахів», «Збереження первоцвітів», «Коли зникне сміття», «Міжнародний день чистих берегів», акціях в рамках програми Президента України «Зелена країна».

Протягом весняно-літнього періоду з тимчасово переміщеними дітьми було проведено 12 занять різної тематики (презентації, ігри, майстер-класи).

Було проведено майстер-клас з виготовлення окопних свічок у Довжанському ЗЗСО І-ІІІ ст. (Східницької територіальної громади), Крушельницькому ЗЗСО І-ІІ ст. (Сколівської територіальної громади).

У рамках акції «Життя без сміття» проведено екскурсію до еколого-просвітницького центру Крушельницького лісництва, де розташовані декоративні вироби, які присвячені вторинній переробці сміття та стенди на тему правильного поводження з відходами. В Орявській ЗЗСО І-ІІІ ст.; проведено лекцію з елементами відеопрезентації на тему «Як правильно сортувати сміття» (фото 3.11.).

Фото 3.11. Акція «Життя без сміття» [20]

Працівники національного природного парку «Сколівські Бескиди» долучилися до проведення масової акції з висадки лісів «Ліс Перемоги» в рамках реалізації ініціативи Президента України «Зелена країна».

У Сколівському ЗЗСО І-ІІІ ст. № 3 для учнів шкільного лісництва було проведено відеоурок з елементами бесіди та практичної роботи на тему «Легені Землі. Проблеми збереження лісів» (фото 3.12.).

Фото 3.12. Акція «Ліс Перемоги» [20]

Під час акції «Нове житло для шпаків» працівники парку разом з тимчасово переміщеними особами подбали про нове житло для шпаків (фото 3.13.).

Фото 3.13. Акція «Нове житло для шпаків» [20]

Також було проведено 15 екскурсій еколого-пізнавальними стежками та туристичними маршрутами до карпатських пралісів, гідрологічних об'єктів, джерел мінеральної води, відвідано еколого-просвітницькі центри (фото 3.14.).

Фото 3.14. Експерсії еколого-пізнавальними стежками та маршрутами [20]

У Сколівському ЗЗСО № 3 обладнано природничий кабінет при шкільному лісництві. Зокрема, оформлено стенди на природничу тематику.

Співпраця із навчальними закладами здійснюється на основі угод про співпрацю. Такі угоди були укладенні 20 вересня 2021 р. з такими навчальними закладами: Сколівський ЗЗСО І-ІІІ ст. № 2, Сколівський ЗЗСО І-ІІІ ст. № 3 м. Сколе, Завадківській ЗЗСО І-ІІІ ст., Крушельницький НВК І-ІІ ст. Заходи, які були проведені протягом 2022 року, представлено в табл. 3.1.

На базі цих шкіл діють шкільні лісництва, де учні можуть ознайомлюватись з природою національного природного парку «Сколівські Бескиди» та охороною навколишнього середовища.

Таблиця 3.1

**Еколого-освітні заходи, проведені національним природним парком
«Сколівські Бескиди» протягом 2022 року [20]**

Назва заходу	Форма проведення
Вступна лекція. (знайомство з планом роботи)	Лекція
«Друге життя пнів»	Лекція
Суспільна свідомість щодо захисту тварин.	Практичне заняття
13 жовтня – Міжнародний день зменшення небезпеки стихійних лих	Лекція з елементами відеопрезентації
Зміна навколишнього середовища під час війни.	Лекція, відео-презентація
День без паперу	Практичне заняття
Проблеми розвитку гірських районів Карпат	Лекція
Проведення конкурсу на кращу новорічну іграшку для ЗСУ	Конкурс
Заповідники, та їхнє значення	Лекція
Навіщо у лісі старі дерева	Відео-презентація
Всесвітній День охорони водно-болотних угідь	Відеолекція
«Червона книга України»	Лекція
Первоцвіти – безцінний дар природи	Акція
Проблема забруднення водних ресурсів	Відеофільм
День зустрічі птахів	Акція
День довкілля	Практичне заняття
Охорона довкілля та екологічна свідомість	Практичне заняття
Екскурсія до старовікових лісів	Екскурсія

Упродовж року учні Сколівського ЗЗСО I-III ст. № 2, Сколівського ЗЗСО I-III ст. № 3, Крушельницького ЗЗСО I-II ст., Завадківського ЗЗСО I-II ст. прослухали кілька лекцій і бесід, що присвячені екологічній тематиці (табл. 3.2.).

**Еколого-освітні лекції та бесіди, проведені національним природним парком
«Сколівські Бескиди» у школах протягом 2022 року [20]**

Еколого-освітні заходи	Місце проведення
Лекція «Бережімо воду і цілу планету»	Підгородецький ЗЗСО I-III ст.
Лекція «Оберігаймо Водно-болотні угіддя»	Сколівський ЗЗСО I-III ст. № 3
Бесіда «День екологічних знань»	Сколівський ЗЗСО I-III ст. № 2
Лекція « Екологічна освіта»	Сколівський ЗЗСО I-III ст. № 3
Бесіда «Ліс-легені нашої планети»	Сколівський ЗЗСО I-III ст. № 3
Лекція «Створюємо ліси разом»	Крушельницький ЗЗСО I-II ст.

Еколого-освітні заходи, лекції та бесіди, що було проведено національним природним парком «Сколівські Бескиди» у школах протягом 2022 року, дали дітям розуміння процесів природи та важливості збереження екосистем. Ці заходи сприяли формуванню екологічної свідомості серед учнів, розширенню їхніх знань про місцевий природний ландшафт та різноманіття видів, які населяють національний парк.

Безпосередня участь учнів у лекціях та бесідах з екології сприяла їхньому активному залученню до питань природоохоронного характеру. Парк пропонував цікаві форми інтерактивного навчання, такі як демонстрації природничих явищ, ілюстративний матеріал, відеопрезентації та інші методи, які робили матеріал більш доступним та цікавим для учнів.

Внаслідок цих заходів діти отримали глибше розуміння значення екосистем та їхнього впливу на благополуччя людей. Крім того, вони здобули практичні знання про збереження природи, відновлення біорізноманіття та важливість екологічної відповідальності.

У результаті проведених заходів діти не лише отримали нові знання про природу, але й розвинули свою свідомість стосовно проблем екології та природоохоронної діяльності.

3.3. Застосування краєзнавчого матеріалу на прикладі навчально-пізнавальної екскурсії національним природним парком “Сколівські Бескиди”

У сучасному освітньому просторі актуальність вивчення краєзнавчого матеріалу набуває особливого значення, оскільки воно сприяє глибшому засвоєнню географічних знань та розвитку патріотичного ставлення до власного краю. Одним із інноваційних методів впровадження краєзнавства у навчальний процес є організація навчально-пізнавальних екскурсій. У цьому контексті обрання національного природного парку "Сколівські Бескиди" як об'єкта дослідження є обґрунтованим.

Це дослідження спрямоване на вивчення впливу використання краєзнавчого матеріалу на прикладі національного природного парку на засвоєння географічних знань та підвищення зацікавленості учнів у вивченні шкільної географії.

Навчально-пізнавальна екскурсія з використанням краєзнавчого матеріалу національним природним парком “Сколівські Бескиди”. Загальна протяжність навчально-пізнавальної екскурсії національним природним парком “Сколівські Бескиди” становить 22 км. Екскурсія включає дев'ять туристично-рекреаційних об'єктів та починається у Сколівському закладі загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів № 2 імені Стефанії Вітрук.

Маршрут екскурсії: 1. Сколівський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ст. № 2 імені Стефанії Вітрук; 2. Платан кленолистий; 3. Історико-краєзнавчий музей «Сколівщина»; 4. Гирло річки Павлів; 5. Палац Гредлів; 6. Клен барона Альберта Гределя; 7. Джерело «Альберта»; 8. Символічна могила князя Святослава; 9. Криниця Івана Франка, с. Тухля; 10. Гора Путище (Захар Беркут).

На рис 3.1. зображено схему навчально-пізнавальної екскурсії національним природним парком “Сколівські Бескиди”.

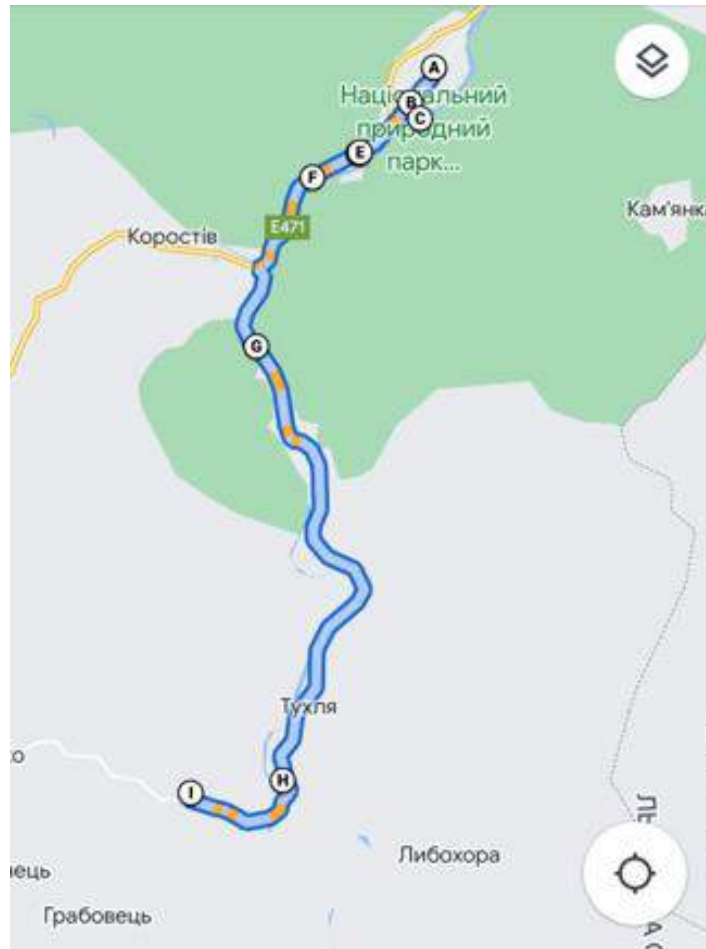

Рис 3.1. Схема навчально-пізнавальної екскурсії національним природним парком «Сколівські Бескиди»

Умовні позначення:

A – Платан кленолистий; B – Історико-краєзнавчий музей «Сколівщина»; C – Гирло річки Павлів; E – Палац Гредлів та клен барона Альберта Гределя; F – Джерело «Альберта»; G – Символічна могила князя Святослава; H – Криниця Івана Франка, с. Тухля; I – Гора Путище (Захар Беркут).

Цю екскурсію було проведено шкільним автобусом. Екскурсія проводилась для 17 учнів 8 класу. Нижче наведено методи проведення та міжпредметні зв'язки, що були використані при вивченні кожного об'єкта дослідження.

Об'єкт A – Платан кленолистий

Методи проведення:

– Ботанічні студії: Вивчення основних характеристик та особливостей кленолистого платана.

Міжпредметні зв'язки:

- Біологія та екологія: розгляд ботанічних особливостей, взаємодії рослин у природному середовищі.
- Історія: згадка про використання кленолистого платана в минулому.

Об'єкт В – Історико-краєзнавчий музей «Сколівщина»

Методи проведення:

1. Екскурсія з музейним гідом: Пояснення та розповідь про історію регіону.
2. Інтерактивні елементи: Використання макетів, реконструкцій та аутентичних експонатів.

Міжпредметні зв'язки:

- Історія: Детальне вивчення історії регіону.
- Мистецтво: Ознайомлення з традиційними ремеслами та мистецтвом регіону.

Об'єкт С – Гирло річки Павлів

Методи проведення:

1. Географічний аналіз: Вивчення рельєфу, гідрографії та впливу річки на природу.
2. Екологічна лекція: Розбір важливості збереження річкових екосистем.

Міжпредметні зв'язки:

- Географія: Розгляд фізичної географії та водних ресурсів регіону.
- Екологія: Розуміння взаємозв'язку річкових екосистем та їхнього впливу на біорізноманіття.

На рис. 3.2. зображено призначення та правила поведінки у рекреаційній зоні «Павлів потік».

Об'єкт Е – Палац Гредлів та клен барона Альберта Гределя

Методи проведення:

1. Архітектурний аналіз: Вивчення архітектурних особливостей палацу та його значення для культурної спадщини.

Рис. 3.2. Призначення та правила поведінки у рекреаційній зоні «Павлів потік» [20]

2. Історична реконструкція: Використання інтерактивних картин та реконструкцій.

Міжпредметні зв'язки:

- Історія: Розгляд історії палацу та життя його власника.
- Мистецтво: Оцінка архітектурних та художніх елементів.

Об'єкт F – Джерело «Альберта»

Методи проведення:

1. Екологічний моніторинг: Вивчення властивостей та екологічного стану джерела.
2. Гідрологічні дослідження: Визначення ролі джерела у водному режимі регіону.

Міжпредметні зв'язки:

- Географія: Розгляд гідрологічних особливостей регіону.
- Біологія: Дослідження екологічного впливу джерела на місцеву флору та фауну.

Об'єкт G – Символічна могила князя Святослава

Методи проведення:

1. Історичний екскурс: Пояснення значення та історії символічної могили.
2. Патріотична лекція: Використання матеріалів з національної історії.

Міжпредметні зв'язки:

- Історія: Детальний розгляд історії української державності.
- Патріотичне виховання: Формування почуття патріотизму серед учнів.

Об'єкт Н – Криниця Івана Франка, с. Тухля

Методи проведення:

1. Гідрогеологічні дослідження: Вивчення геологічного та гідрогеологічного устрою криниці.
2. Екологічний моніторинг: Оцінка якості води та впливу криниці на оточуюче середовище.

Міжпредметні зв'язки:

- Географія: Аналіз гідрографічних особливостей регіону.
- Біологія: Вивчення впливу водойм на рослинний та тваринний світ.

Об'єкт І – Гора Путище (Захар Беркут)

Методи проведення:

1. Геоморфологічні дослідження: Вивчення рельєфу та геологічного будови гори.
2. Культурно-історичний аналіз: Розгляд історії та легенд, пов'язаних з горою.

Міжпредметні зв'язки:

- Географія: Аналіз геоморфологічних форм регіону.
- Історія: Вивчення культурних аспектів та історії об'єкта.

Такий підхід дозволяє забезпечити багатогранне вивчення об'єктів та розвинути різні аспекти пізнавальної та культурно-освітньої діяльності учнів.

Результати цього дослідження відображає анкетування учасників екскурсії, яке було здійснено до та після проведення екскурсії (рис. 3.3.).

Анкета для учнів: До екскурсії

1. - Ім'я та прізвище учня.
 - Клас.
 - Вік.
2. - Що ви вже знаєте про національний природний парк "Сколівські Бескиди"?
3. - Ви цікавитесь вивченням природи та географії?
 - Які теми вам особливо цікаві?
4. - Що ви очікуєте побачити під час екскурсії?
 - Які питання вас цікавлять найбільше?

Після екскурсії

1. - Що вам найбільше сподобалося під час екскурсії?
 - Чи відповідала екскурсія вашим очікуванням?
2. - Що нового ви дізналися під час екскурсії?
 - Які факти або об'єкти стали для вас особливо цікавими?
3. - Як ви оцінюєте загальну ефективність та корисність екскурсії?

Рис. 3.3. Зразок анкети для учасників навчально-пізнавальної екскурсії

Результати анкетування:

- Більшість учнів вже володіли базовими знаннями про національний природний парк "Сколівські Бескиди".
- Здебільшого учні виявили цікавість та позитивне ставлення до екскурсії.
- Більшість учнів зазначили, що вони отримали нові знання про природні особливості та об'єкти парку.
- Більшість учнів вважають екскурсію ефективною для вивчення теми та поглиблення знань.
- Анкетування показало високу зацікавленість учнів у використанні краєзнавчого матеріалу у шкільному курсі географії

- Дослідження встановило, що використання краєзнавчого матеріалу у шкільній географії сприяє покращенню розуміння та усвідомлення учнями предметних знань.
- Застосування таких методів, як екскурсії та вивчення місцевих карт, виявилось особливо ефективним для залучення учнів до навчального процесу.
- Використання краєзнавчого матеріалу у шкільній географії позитивно впливає на мотивацію та зацікавленість учнів у вивченні географії, оскільки воно дозволяє їм бачити прямий зв'язок між навчальним матеріалом та їхнім власним оточенням.
- Вивчення місцевих географічних особливостей розвиває критичне мислення учнів, сприяючи їх здатності аналізувати та досліджувати стан навколишнього середовища.
- Застосування краєзнавчого матеріалу дозволяє вчителям створювати зв'язки між шкільною програмою та місцевою спільнотою, що поглиблює знання учнів та робить навчання більш контекстуалізованим.
- Дослідження встановило важливість розроблення рекомендацій щодо оптимізації використання краєзнавчого матеріалу в шкільному курсі географії. Це включає в себе розробку додаткових навчальних ресурсів, оновлення програм та проведення педагогічних семінарів для вчителів.

ВИСНОВКИ

У цьому магістерському дослідженні було вивчено теоретичні та методичні аспекти суспільно-географічного дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів, а саме: проведено аналіз та узагальнення основних понять, що становлять основу дослідження та розроблено власну поняттєво-термінну систему, яка відображає ключові аспекти цих понять та враховує їх взаємозв'язок. Досліджено еволюцію змісту понять "рекреація" та "туризм" в шкільних навчальних програмах та здійснено порівняльний аналіз визначень на різних етапах навчання, визначено зміни в підходах до їх розуміння.

У дослідженні охарактеризовано природні умови та ресурси національного природного парку "Сколівські Бескиди": розкрито географічні особливості національного природного парку та проаналізовано взаємозв'язок територіальної структури парку з рекреаційними та туристичними можливостями; визначено основні геологічні та гідрологічні особливості території парку; описано кліматичні умови парку та досліджено біорізноманіття рослинного та тваринного світу парку. Аналіз географічного положення та територіальної структури парку дозволяє зрозуміти його унікальність та значення для рекреаційно-туристичної діяльності. Такі туристично-рекреаційні ресурси, як географічне положення, геологічні особливості, гідрологічні ресурси, клімат та біорізноманіття мають значний вплив на розвиток рекреаційно-туристичної діяльності національного природного парку «Сколівські Бескиди» та його освітніх ініціатив.

У магістерському дослідженні проаналізовано практику використання рекреаційних і туристичних ресурсів національного природного парку «Сколівські Бескиди» у шкільному краєзнавстві та досліджено використання цих ресурсів у шкільному краєзнавстві. Засвідчено позитивний вплив навчально-пізнавальних екскурсій на розуміння природних та культурних аспектів регіону. Продемонстровано рівень участі учнів у проєктах та подіях, пов'язаних із національним природним парком «Сколівські Бескиди».

Також було розкрито результати навчально-пізнавальної екскурсії національним природним парком "Сколівські Бескиди" і виявлено позитивний вплив таких екскурсій, а також шкільних проєктів на учнівське сприйняття географічних знань та їхню зацікавленість у вивченні природи та історії рідного регіону. Навчально-пізнавальні екскурсії національним природним парком виявилися ефективними для розвитку критичного мислення та поглиблення географічних знань учнів. Рекреаційно-туристичні ресурси парку і шкільне краєзнавство є важливою частиною спільної місії з формування екологічно свідомого покоління. Досліджено взаємодію між національним природним парком і навчальними закладами та виявлено потенціал для подальшого розвитку екологічної освіти та туризму в регіоні. Еколого-освітні заходи парку позитивно впливають на свідомість та екологічну культуру учнів.

Туристично-краєзнавча робота в школах забезпечує інтеграцію рекреаційних та освітніх можливостей національного природного парку "Сколівські Бескиди" у шкільному середовищі.

Отже, рекреаційно-туристичні ресурси національного природного парку "Сколівські Бескиди" є важливим об'єктом для розвитку шкільного краєзнавства та підвищення рівня екологічної свідомості учнів. Використання цих ресурсів стимулює інтерес до навчання та формує в учнів відповідальне ставлення до природи та її збереження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Андрєєва В. М.* Урок географії в сучасних технологіях / В. М. Андрєєва, О. Є. Шматько. – Київ : ВГ «Основа», 2006. – 176 с.
2. Атлас «Львівська область» / за ред. О. Шаблія, І. Ровенчака. — Москва : ГУГК, 1989. – 32 с.
3. Атлас вчителя / В. В. Молочко, Ж. Є. Бонк, І. Л. Дрогушевська та ін. – Київ : ДНВП «Картографія», 2010.
4. *Бабенко Г. В.* Моделювання успішного навчального середовища як засіб розвитку творчої компетентності учнів / Бабенко Г. В. // Географія. – 2006. – № 9 (61). – С. 10-14.
5. *Бандерич В.Я., Мірошніченко О.М.* Природно-заповідні території України: Національний природний парк "Сколівські Бескиди" та Ялтинський гірсько-лісовий природний заповідник. – Сколе, Ялта, 2006. – 20 с.
6. *Безуглий В. В.* Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / В. В. Безуглий, Г. О. Лисичарова. – Київ : Генеза, 2018. – 192 с.
7. *Білоус І. І.* Роль потенціалу уроку в розвитку творчих здібностей учнів, їх особистості в умовах здійснення особистісного зорієнтованого навчання й виховання [Текст] : засідання педагогічної ради у формі усного журналу // Педагогічна рада. Нестандартні форми засідань / упоряд. О. Ковальова; [за ред. І. Білоус]. – Київ : Шкільний світ, 2014. – с. 104-125. – (Б-ка «Шкільного світу»).
8. *Бученко І. В.* Комп'ютеризація навчання – свідчення професійної майстерності педагога / І. В. Бученко. – Київ : Ін-т післядипл. пед. освіти, 2007. URL: <http://ipro.org.ua> (дата звернення: 02.10.2023).
9. *Ващенко Л. С.* До питання розвитку критичного мислення старшокласників / Л. С. Ващенко // Wiadomości o postępie naukowym i rzeczywistych badaniach naukowych współczesności : kolekcja prac

- naukowych «ΛΟΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (17 czerwca 2019 r., Kraków, Polska). – Kraków : OP «Europejska platforma naukowa», 2019. – Т 6. – с. 48-51.
- URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/03/Elektronnyy-zbirnyk-Tom-6-4.pdf> (дата звернення: 11.10.2023).
10. *Влах М.* Теорія і методологія географічної науки : навч. посіб. / М. Влах, Л. Котик. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. – 344 с.
 11. Всеосвіта: Використання інноваційних технологій на уроках географії.
URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-innovacijnih-tehnologij-na-urokah-geografii-19584.html> (дата звернення: 02.10.2023).
 12. *Гороль П. К.* Сучасні інформаційні засоби навчання / П. К. Гороль, Р. С. Гуревич, Л. Л. Коношевський, О. В. Шестопалюк. – Київ : Освіта України. – 2007. – 536 с.
 13. *Дейнека А.М., Бандерич В.Я., Башта А.В., Горбань І.М., Горбань Л.І. Приндак В.П., Хоцький П.Б.* Національний природний парк "Сколівські Бескиди". Тваринний світ. – Львів: Сполом, 2008. – 184 с.
 14. *Дейнека А.М., Бандерич В.Я., Крамарець В.О.* Національний природний парк "Сколівські Бескиди". Рідкісні види рослин і тварин. – Львів: Сполом, 2007. – 192 с.
 15. *Дейнека А.М., Мілкіна Л.І., Приндак В.П.* Ліси національного природного парку "Сколівські Бескиди". – Львів: Сполом, 2006. – 176 с.
 16. Державний стандарт базової середньої освіти.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/novaukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 12.09.2023).
 17. Дистанційне навчання: сутність, особливості та технології : рек. покажч. / Херсон. держ. ун-т ; упоряд.: Н. А. Арустамова, О. М. Блінова, С. М. Соболев. – Херсон : ХДУ, 2020. – 47 с.

- URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/10739> (дата звернення: 12.09.2023).
18. *Дмитренко К. А.* Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності: метод. посіб. / К. А. Дмитренко, М. В. Коновалова, О. П. Семиволос, С. В. Бекетова. – Харків : ВГ «Основа», 2018. – 119 [1] с. : табл., схеми, рис. – (Серія «Нові формати освіти»).
19. Закон України "Про освіту" № 3143-IX від 10.06.2023.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
20. Звіт з еколого-просвітницької діяльності національного природного парку «Сколівські Бескиди» за 2022 рік, 2022. – 40 с. – Фондові матеріали.
21. *Ісаєва Г.* Інтерактивні методи навчання під час вивчення географії в школі // Географія та основи економіки в школі. – 2004. – № 4. – С. 43-46.
22. Історія туризму та рекреації: Історія виникнення та основні поняття рекреації як однієї з головних форм продуктивного використання вільного часу людини. URL: <https://tourism-book.com/books/book-24/chapter-1289/>
23. *Каніруліна С.* Використання інформаційних комп'ютерних технологій у практиці проєктивного навчання учнів // Географія та основи економіки в школі. – 2006. – № 3. – С. 15-17.
24. Карта Склівських Бескид. URL: <https://www.google.com/maps/d/thumbnail?mid=1m9dT0X5KDoEVHw4g6z-JP3-Yv8&hl=uk>
25. *Касіяник І. П.* Методика навчання географії (теоретичний аспект) / І. П. Касіяник, В. З. Мисько. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017. – 214 с.

- URL:
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1817/Kasiianyk-I.P.-Mysko-V.Z.-Metodyka-navchannia-heohrafiy-%28teoretychnyi-aspekt%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 17.10.2023).
26. *Кирилюк С. М.* Проблеми викладання географії у школі : конспект лекцій / уклад. Кирилюк С. М. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2011. – 124 с. URL:
https://collectedpapers.com.ua/category/problems_teaching_geography_schoos (дата звернення: 17.10.2023).
27. Ключові компетентності для навчання протягом життя. URL:
<http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53> (дата звернення: 17.10.2023).
28. *Коберник С. Г.* Методика викладання географії в школі : навч.-метод. посіб. / С. Г. Коберник. – Київ : Стафед -2, 2000. – 320 с.
29. *Коберник С. Г.* Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах : навч. посіб. / С. Г. Коберник, Р. Р. Коваленко, О. Я. Скуратович; за ред. С. Г. Коберника. – Київ, 2005. – 319 с.
30. *Кондак О.* Застосування методу проектів на уроках географії / О. Кондак // Географія та основи економіки в школі. – 2004. – № 5. – С. 19-22.
31. *Корнєєв В. П.* Використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у навчанні географії / В. П. Корнєєв // Географія. – 2008. – № 3 (103). – С. 4-6.
32. *Корнєєв В. П.* Освітні технології в процесі вивчення географії / В. П. Корнєєв // Географія. – 2006. – № 20 (72). – С. 2-9.
33. *Кравчук Я. С.* Геоморфологія Скибових Карпат. – Львів : Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 232 с.
 URL: <https://www.geokniga.org/bookfiles/geokniga-geomorfologiya-skibovih-karpat.pdf>

34. *Крамарець В. О., Дубина Я. І., Коханець М. І., Приндак В. П.* Об'єкти неживої природи Національного природного парку «Сколівські Бескиди». – Сколе, 2005. – С. 2-6.
35. *Крамарець В.О., Дубина Я.І., Коханець М.І., Приндак В.П.* Національний природний парк "Сколівські Бескиди". Об'єкти неживої природи. – Сколе, 2005. – 36 с.
36. *Крамарець В.О., Приндак В.П.* Національний природний парк "Сколівські Бескиди". Еколого-пізнавальна стежка "Бучина". – Сколе, 2002. – С. 3-5.
37. *Крамарець В.О., Приндак В.П.* Національний природний парк "Сколівські Бескиди". Еколого-пізнавальний маршрут "м. Сколе - гора Парашка – с. Майдан". – Сколе, 2002. – С. 2-6.
38. *Лаврук М. М.* Загальна методика навчання географії: практичні роботи та індивідуальні дослідження студентів : навч. посіб.; переробл. і доповн. / М. М. Лаврук. – Львів, 2022. – 136 с.
URL: <https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/Lavruk-Zahalna-metod-navchannia-heohrafii-2022-book.pdf> (дата звернення: 17.11.2023).
39. *Лаврук М. М.* Методика навчання географії: практична і самостійна робота студентів : навч.-метод. посіб. / М. М. Лаврук. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. – 136 с. URL: <https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/Лаврук.pdf> (дата звернення: 17.11.2023).
40. Львівська область: природні умови та ресурси : монографія / за заг. ред. д-ра геогр. наук., проф. М. М. Назарука. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2018. – 592 с.
41. *Маслова Н. М.* Сучасні освітні технології у викладанні географії : навч.-метод. посіб. для студ. вищих пед. навч. закладів / Н. М. Маслова. – Кропивницький, 2019. – 101 с.

42. *Масляк П.О.* Рекреаційна географія : навч. посіб. /П.О. Масляк. – Київ: Знання, 2008. – 343 с.
43. Методичний портал для вчителів. URL: <http://metodportal.net> (дата звернення: 18.11.2023).
44. Методичні рекомендації з географії / Міністерство освіти і науки України, 2017.
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/geografiya-6-9-14.07.2017.pdf> (дата звернення: 14.11.2023).
45. Методичні рекомендації щодо викладання предмета „Географія” у 2023/2024 навчальному році.
URL:
https://znaishov.com/News/Details/metodychni_rekomendatsii_shchodo_vykladannia_predmeta_heohrafiia_u_2023_2024_navchalnomu_rotsi
46. Міністерство освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua> (дата звернення: 12.11.2023).
47. Навчальні програми, підручники, навчально-методичні посібники, рекомендовані МОН. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programipidruchniki-ta-navchalno-metodychni-posibniki-rekomendovani-mon> (дата звернення: 01.12.2023).
48. *Назаренко Т. Г.* Методика навчання географії в профільній школі: теорія і практика : монографія / Т. Г. Назаренко. – Київ : Пед. думка, 2013. – 380 с.
49. Національний природний парк «Сколівські Бескиди» [Архівовано 7 травня 2010 у Wayback Machine].
URL: <https://ukrainaincognita.com/pryrodno-zapovidnyi-fond/natsionalnyi-pryrodnyi-park-skolivski-beskydy>

50. НПП «Сколівські бескиди» [Архівовано 12 серпня 2021 у Wayback Machine.]: природні умови, землі, рослинний та тваринний світ.
URL: <https://skole.org.ua/>
51. Освітній портал «Вчитель вчителю, учням та батькам».
URL: <http://teacher.at.ua> (дата звернення: 09.10.2023).
52. Освітній портал «Географіка». URL: <http://geografica.net.ua> (дата звернення: 09.10.2023).
53. Освітній портал «Географічний портал». URL: <http://geosite.com.ua> (дата звернення: 09.10.2023).
54. Основні поняття рекреаційної географії. URL: https://pidru4niki.com/13761025/turizm/osnovni_ponyattya_rekreatsiynyi_geografiyi
55. Особливості функціонування галузей соціального комплексу.
URL: https://pidru4niki.com/76364/rps/sotsialniy_kompleks
56. Офіційний сайт Національного природного парку «Сколівські Бескиди». URL: <http://skole.org.ua/>
57. *Пометун О., Пироженко Л.* Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посіб. / уклад. – Київ : АПН, 2002. – 136 с.
58. *Пометун О. І.* Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – Київ : Вид-во А.С.К., 2004. – 192 с.
59. *Приндак В.П., Лях І.В.* Національний природний парк "Сколівські Бескиди". Еколого-пізнавальна стежка "Водоспад". – Сколе, 2007. – 38 с.
60. *Пуцентайло П.Р.* Економіка і організація туристично-готельного підприємництва. Економічні основи туристичної діяльності. Класифікація туризму. URL: <https://infotour.in.ua/pucentejlo34.htm>
61. Рекреаційно-туристичні послуги: соціально-економічні аспекти функціонування та розвитку. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/karlova3.htm/

62. Рекреація як система уявлень про діяльність людей.
URL: https://revolution.allbest.ru/sport/00684668_0.html
63. Рекреація, туризм і дозвілля: тлумачення і співвідношення понять.
URL: https://tourlib.net/statti_ukr/smal.htm/
64. Рекреація, туризм і дозвілля: тлумачення і співвідношення понять.
URL: <https://infotour.in.ua/smal-1.htm>
65. *Рожко М., Крамарець В.* Стежками легендарної Тустані. – Львів, 2004. – 48 с.
66. Роль туризму як засобу фізичної рекреації в життєдіяльності студентської молоді. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/229328274.pdf>
67. *Савчук І. Г.* Словник суспільної географії / І. Г. Савчук.
URL: <https://geohub.org.ua/geography> (дата звернення: 29.11.2023).
68. *Самойленко В. М.* Дидактика географії : монографія / В. М. Самойленко, О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна, І. О. Діброва. – Київ : Ніка-Центр, 2013. – 570 с.
69. *Сиротенко Г. О.* Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху: інформ.-метод. зб. / упоряд. Г. О. Сиротенко. – Кам'янець-Подільський : ПОППО, 2006. – 125 с.
70. *Соломаха В.А., Якушенко Д.В., Крамарець В.О., Мілкіна Л.І., Воронцов Д.П., Воробйов Є.О., Войтюк Б.Ю., Віниченко Т.С., Коханець М.І., Соломаха І.В.* Національний природний парк "Сколівські Besкиди". Рослинний світ. – Київ : Фітосоціоцентр, 2004. – 240 с.
71. Сучасні шкільні технології. Ч. 2 / упоряд. І. Рожнятовська, В. Зоц. – Київ : Ред. загальнопед. газ., 2016. – 128 с. – (Б-ка «Шкільного світу»).
72. Східні Besкиди [Архівовано 27 травня 2015 у Wayback Machine]. : Окрugлі невисокі гори з переважно пологими схилами, густо вкритими буковими та ялиновими лісами. URL: <https://guide.karpaty.ua/uk/locations/beskydy>

73. Туризм у сучасному світі як головна форма рекреаційної діяльності.
URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kuzhelivskyj.htm
74. Туристично-рекреаційні ресурси Полтавської області.
URL: <https://smekni.com/a/224890-2/turistichno-rekreatsyn-resursi-poltavsko-oblast-2/>
75. Указ Президента України "Про створення національного природного парку "Сколівські Бескиди". – № 157/99 від 1 лютого 1999 року. URL: https://web.archive.org/web/20081208080809/http://www.fulbright.org.ua/pp/conf/15-03-04_ukr_park.html
76. *Фоменко Н.В.* Рекреаційні ресурси та курортологія. Навчальний посібник. / Н. В. Фоменко.– Київ: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
77. Фотогалерея НПП «Сколівські Бескиди» [Архівовано 17 листопада 2011 у Wayback Machine]. URL: <https://vorobus.com/2011/11/natsionalnyj-park-skolivski-beskydy.html>
78. *Царик Л.П.* Екологія (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / Вітенко І. М. – Київ : Генеза, 2010. – 240 с.
URL: <https://subject.com.ua/textbook/ecology/10klas/30.html>
79. *Царик Л.П.* Біологія і екологія (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / – Київ : Генеза, 2011. – 260 с.
URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/tsaryk-biology-and-ecology-10-class-2018-profile-level/30.php/>
80. *Шаблій О. І.* Основи загальної суспільної географії : підручник / О. І. Шаблій. – Львів : Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
81. *Шаблій О. І.* Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Львів : Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 744 с.

82. Що таке національний природний парк, мета його створення. [URL: https://deplv.gov.ua/2016/07/26/shho-take-naczionalnyj-pryrodnyj-park-meta-jogo-stvorennja/](https://deplv.gov.ua/2016/07/26/shho-take-naczionalnyj-pryrodnyj-park-meta-jogo-stvorennja/)
83. *Butler R. W., Page S. J.* Tourism and recreation in rural areas / – Chichester: John Wiley & Sons, 2003. – 250 с. (АНГЛ.)
84. *Goeldner C. R., Ritchie J. R. B.* Tourism: Principles, Practices, Philosophies / – Chichester : John Wiley & Sons, 2009. – 514 с. (АНГЛ.)
85. *Hall C. M., Page S. J.* The geography of tourism and recreation: Environment, place and space / – London : Routledge, 2014. – 470 с. (АНГЛ.)
86. *Minczolski Dział* Słownik geograficzny Królestwa Polskiego / — Warszawa: Druk «Wieku», 1885. — T. VI. — S. 444. (ПОЛ.)
URL: http://dir.icm.edu.pl/pl/Slownik_geograficzny/Tom_VI/444
87. *Page S. J., Connell J.* Tourism: A modern synthesis. Cengage Learning / – Chichester: John Wiley & Sons, 2014. – 497 с. (АНГЛ.)

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А
Стежка «До Альтани»

Таблиця

Характеристика стежки «До Альтани»

Класифікація	Характеристика
За територією, на якій прокладено	місцева
За способом пересування	пішохідна
За складністю проходження	не складна
За метою подорожі	історична
Протяжність	1 км
Тривалість проходження	до 1 год

Сколівщина славиться своїми мальовничими краєвидами, туристичними об'єктами і місцями відпочинку. Старші люди пам'ятають, що до 1939 р. одним з таких місць було урочище «Альтана». Тут були облаштовані доріжки для прогулянок, встановлені лавочки, а з гори діти спускалися на санях.

Слово «альтана» має корінь альт (від італ. слова *alto*, що означає «високий»). Урочище «Альтана» приховує багато таємниць. Старожили розповідають, що у період радянської окупації та в роки Другої світової війни на Сколівщині діяла репресивно-каральна машина – НКВС-НКВД, яка знищувала повстанців. Сюди з усього округу звозили тіла вбитих українських вояків та прихильників УПА, яких скидали в окопи та бліндажі, що залишилися з часів Першої світової війни.

На початку 90-х років минулого століття місцевими товариствами «Меморіал», «Просвіта» та Народним Рухом України в урочищі «Альтана» на галявині було насипана символічна могила та встановлено металевий хрест, огорожу, висаджено кущі калини.

Сучасна сторінка відродження починається з 14 жовтня 2012 р., у день Покрови Пресвятої Богородиці. У рамках відзначення 70-ї річниці створення УПА урочисто відкрито пам'ятний знак на честь 250 полеглих вояків, які загинули в нашому регіоні.

Знак виконаний у вигляді хреста та двох плит (зліва та справа від хреста, конструкція нагадує тризуб), на яких увіковічені імена загиблих.

Для сходження до меморіалу було облаштовано пішохідну серпантинну доріжку, що символізує короткий тернистий шлях повстанців. По обидва боки доріжки встановлено 14 дубових хрестів. Щороку тут проходить хресна хода з молитвою до Хрестових страстей, а на Покрову Пресвятої Богородиці – вшанування захисників України. Кожен відвідувач, піднімаючись до меморіалу символічною хресною дорогою, має змогу внутрішньо висповідатися перед Богом.

Стежка починається біля вказівного знака національного природного парку «Сколівські Бескиди» (653 км траси Київ-Чоп) і проходить повз місцеве кладовище, до хресної дороги і меморіалу.

ДОДАТОК Б
Прогулянково-пізнавальна стежка «Бучина»

Таблиця

Характеристика стежки «Бучина»

Класифікація	Характеристика
За територією, на якій прокладено	місцева
За способом пересування	пішохідна
За тривалістю походу	коротка
За складністю проходження	не складна
За метою подорожі	навчально-пізнавальна
Протяжність	1,8 км
Тривалість проходження	1 год

Стежка бере свій початок у Павловому потоці біля туристичної бази «Пролісок», і проходить праворуч так званого «малого водоспаду» з природнім перепадом води 0,5-0,7 м. Це місце Йорданського водохрещта та масового купання сколівчан. Далі стежка веде в урочище «Бучина». Це велика ландшафтна поляна, з усіх сторін оточена лісовими насадженнями бука лісового, що дало їй і стежці відповідну назву. На галявині зростає більше сотні видів трав'янистих рослин, з яких найбільш поширеними є: навесні – первоцвіт весняний, кульбаба лікарська, калюжниця болотна, а влітку – конюшина польова, м'ята довголиста, кмин звичайний, волошка польова, а також багато злакових. Серед рослин, що занесені до Червоної книги України: любка дволиста, любка зеленоцвіта, билинець довгорогий, пальчатокорінник травневий та Фукса, косаріки черепитчасті (дикі гладіолуси). На цій галявині зрідка зустрічаються вужі та гадюки, тому потрібно бути обережним і мати відповідне взуття.

Далі стежка йде схилом – так званою «дорогою Гределів», переходить через два яри, утворені невеликими притоками Павлового потоку. У прилеглому насадженні можна побачити могутні старовікові дерева ялиці білої висотою до 40 м і діаметром більше 1 м. Далі стежка переходить у насадження

смереково-ялицево-букових лісів. Тут можна зустріти саламандру, а також побачити канюка, зозулю, сойку та горіхівку, а взимку – козулю європейську. На узліссі знаходяться два великі мурашники. Лісові мурашки знищують шкідливих комах. Встановлено, що одна мурашина сім'я винищує з квітня по жовтень від 3 до 5 мільйонів різних комах. Мурашки очищають ділянки лісу від кліщів, які є переносниками збудників небезпечних хвороб тварин та людини.

Закінчується стежка на галявині, біля невеликого природного джерела «Оксана» та міського озера.